Kirke og Kultur

Indhold:

H. OSTENFELD: Virkelig adskillende kløfter og saadanne som der skal bygges bro over . 337

S. P. SIVERTSEN: Islands kirke og den nye tids krav 348

DIDRIK ARUP SEIP: Barnesprog. 357

K. E. OSVIK: Madagassisk folkelynne 362

D. F. KNUDSEN: Et brev om norsk språk 375

Litteratur og notiser 382

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 7,50 pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B.

Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 7 SEPTBR. 1919 26. AARG.

STEENSKE FORLAG KRISTIANIA

Bispe- & Prestesamarier samt Messehagler

anbefales. Udsøgte Stoffe for dette Arbeide føres altid paa Lager. Prøver samt Schema for Maaltagning tilstilles franco.

Alt til Kirkeudstyr besørges.

A. Maurtvedt,
Karl Johansgade 20.

Olsen & Jørgensen.

Orgelfabrik, Kristiania.

(Grundlagt i 1876.)

Leverance af Kirkeorgler efter Bestilling.

Stemning og Reparationer udføres.

WILH. SCHEEL & Co
REPRODUKTIONSATELIER
RADERINGSTRYKKERI. LYSKOPIERING. XYLOGRAFI.
ARBEIDSSTUE GALVANOS. STEREOTYPI ENESTE FIRMA SOM FORNIKLER KRISTIANIA
CLICHEER

Tænker De kjøbe eller bytte

Piano
Orgel

anbefales vore **udvalgte modeller.** Cont. og afbetaling.

Norsk Flygel- og Pianolager A/S,
Bygdø Allé 3, Chr.a. (Herolden)

Fremtidens skole.

ENHETSSKOLEN. Et utkast til løsning. Av dr. phil. ***Einar Sigmund.*** Pris 1.25, porto 10 øre. Faaes hos alle bokhandlere.

Forfatteren har ret i at de skolespørsmaal som grupperer sig om betegnelsen «enhetsskolen» nu maa bli gjenstand for indgaaende drøftelse.

„Norsk Skoletidende".

Dr. Sigmunds «utkast» er ganske detaljert, og egner sig godt som grundlag for en fortsat diskussion.

Overlærer **Johan Bjørge**
(i „Nidaros").

STEENSKE FORLAG

VIRKELIG ADSKILLENDE KLØFTER OG SAADANNE SOM DER SKAL BYGGES BRO OVER

Indledningsforedrag paa præstekursuset i Ryslinge 1919.

Av biskop H. Ostenfeld.

I enhver tid, i hvilken der ikke hersker stilstand og dødvande, møder man aandsbrydning og dermed følgende uro. Denne kamp og uro er der mange mennesker, som ser paa med engstelse. Jeg kan forstaa denne engstelse navnlig naar jeg tænker paa den unge slægt, som man kan ønske rolige kaar at vokse og befæstes under. Og dog kan jeg i det store og hele ikke dele denne engstelse. Historien viser os nemlig, at tiderne med kamp og brydning paa livets ydre omraader ikke er de daarligste for den kristne menigheds trivsel og udvikling, og det samme gjælder i endnu højere grad om de tider, hvor aandelige brydninger og modsætninger er fremme. Her gjælder i virkeligheden den biologiske lov «the survival of the fittest», hvilket oversat paa vor tids forhold vil sige: den aandsmagt, som bedst er i stand til at magte den *svære og vanskelige virkelighed,* skal nok bevise sin existensberettigelse, skal aldrig bukke under. Og er det vor erfaring, at vi i den aandsmagt, som har mødt os i Kristus Jesus har mødt den stærkeste og uundværligste magt, saa maa vor grundstemning overfor tidens brydninger være *frimodighed.* Vor kristentro kan bestaa en hvilkensomhelst ildprøve.

Men selv med denne grundstemning kan der paakomme en nogen engstelse. Gammelt og nyt mødes, gammeldags betragtning, hvor alt er fikseret og bestemt og man kan undertiden mene forstenet, og moderne syn, hvor alt gøres relativt, historisk bestemt, flydende. Disse to kan komme til at staa overfor hinanden, saa man synes, at der skabes nye kløfter og modsætninger, som er uforligelige. Giver man sig saa til at tænke paa at forsøke at bygge bro over kløfterne, saa kommer man til det spørgsmaal, om der da ikke er en kløft og en modsætning, som der ikke skal bygges bro over, hvor Herrens stærke ord gjælder, «hvo som ikke er med mig, er

mod mig». Thi sandt nok kristendom er ikke lære, men liv, er ikke et tankesystem med en verdensforklaring, men er et frelsesbudskab fra Gud til en menneskehed, som ikke kan redde sig selv, der er alligevel en forbindelse mellem theori og praksis, mellem theologi og den praktiske forkyndelse af frelsens budskab, ikke saadan, at de dækker hinanden, maaske heller ikke altid saaledes, at man kan paapege, *hvorledes* forbindelsen er, da vi jo heldigvis alle sammen er meget tilbøjelige til inkonsekvens. Men fordi man ikke kan paavise, *hvorledes* forbindelsen er, er man dog ikke berettiget til at slutte, *at* den ikke findes. Man kan efter min mening med rette som prof. Bang tale om, at orthodoxismen og rationalismen er aandsbeslægtede, og egentlig rundne af den samme rod, nemlig intellectualismen, men derfor kommer man ikke udenom den historiske kjendsgerning, at orthodoxismen alligevel konserverer frelsesbudskabet bedre eud rationalismen, og det vil sikkert have sit forblivende ved det vingede ord: «intet er saa praktisk som en god theori».

Der vil hos os alle være en tilbøielighed til at danne os en theori, en theologi efter fattig lejlighed, fordi vi stræber efter at finde sammenhæng i det liv, som vi lever; vi nødes til at tænke over det. Tænke vil vi alle, og tænker vi ikke rigtigt, saa tænker vi galt, helt lade være med at tænke kan vi ikke, om vi end nok saa meget paastaar, at vi vil lade os nøje med «kjendsgerningerne og den enfoldige kristentro». Vi tænker nemlig paa andre livets omraader, og bliver det religiøse liv en undtagelse, saa kan det nok i særlig bevægede tider staa stærk i sin isolation, men i det lange løb vil isolation i saa henseende vise sig som en svækkelse.

Den maade at komme uden om kløfterne og modsætningerne, at man slet ikke tænker, vil vise sig som en selvskuffelse, man tænker, men man tænker forkert.

Men lad mig nævne nogle af de kløfter, som det synes mig, at man maatte kunne bygge bro over, og om end ikke komme til en enighed, saa dog komme til den forstaaelse, at det som forbinder, er stærkere end det, som skiller.

Jeg maa dog forudskikke, at det med disse bemærkninger ikke i mindste maade er min mening at forsøge paa at drage en linie imellem saadanne afvigelser i læren, som kirkesamfundet maa finde sig i og bære over med, og saadanne, hvor der maa siges at foreligge et bestemt brud med den kristne menigheds tro. At avhandle dette spørgsmaal ganske upersonligt, fører efter min mening ikke til noget, men vil vise sig som temmelig spildt arbejde.

Heller ikke er det min mening at forsøge en nærmere objektiv bestemmelse af, hvad enten kirken som saadan eller den enkelte menighed maa kræve af rettroenhed eller rettere overensstemmelse i læren af sine præster. Heller ikke her mener jeg, at man med en lineal kan drage en grænse, men at spørsgmaalet maa afgøres ved personlig forhandling mellem den, som skal indvie, og den, som skal indvies til præstegerningen, mellem den, som staar som tilsynsmand, og den, som staar i præstegerningen. Det er ogsaa bleven udtrykt saaledes, at den, som har et stort og rigt aandeligt indhold, har raad til at holde et eller flere kjætterier, hvad derimod den, som mangler et saadant indhold, ikke har. Jeg har en gang udtrykt det saaledes, at den forskubning af lasten, som i et dybtgaaende skib slet ikke vil mærkes, vil faa en fladbundet skude til at faa slagside.

Min tanke gaar kun ud paa i det rent aandelige forhold i vor indbyrdes vurdering og bedømmelse af hinanden og af forskjellige aandsretninger at søge at paapege, hvor der er grund til at være varsom og ikke at lave kløfter, fordi der ikke er virkelig aandelig grund til saadanne — samtidig med at jeg vil forsøge at vise, hvor de virkelige, uoverstigelige kløfter findes.

Møder man en fra ens egen tilvante tankegang afvigende opfattelse, er den første betingelse for en rigtig vurdering jo denne, at man forstaar det nye som træder en imøde. Ganske vist er dette krav om forstaaelse bleven overdrevet og karrikeret i det kjendte slagord: tout comprendre c'est tout pardonner. Men misbrugen af forstaaelse ophæver ikke den rette brug. Og det er en given ting, at ens vurdering og kritik af det nye, som man egentlig ikke har forstaaet, maa blive noget overfladisk og ramme ved siden af. Men til en ret forstaaelse hører ogsaa en forstaaelse af de motiver som er det drivende i det nyes fremkomst. Her vil det angaaende de spørgsmaal, som i denne sammenhæng interesserer os, være af stor vigtighed at blive klar over om divergenserne mellem det gamle og det nye er af *filosofisk* eller af *religiøs* natur.

Lad mig nævne de punkter, som i de senere aar ret ofte bliver fremdragne, nemlig jomfrufødslen og den legemlige opstandelse. Der er dem, som kritiserer begge disse trosled, men som dog vil hævde om sig selv, at de paa ingen maade vil slippe forholdet til Jesus Kristus som deres frelser, og vi gammeldagstroende, som ikke vil give slip paa disse trosled, maa aabent indrømme, at de ikke angaar vor frelsers grund, dens «at», dens virkelighed, men dens maade, dens «hvorledes». Men *hvor kan det da være, at det*

for nogle synes saa let at give slip herpaa, medens det for andre er noget umisteligt? Jeg vil foreløbig se ganske bort fra bevidnelsen i skriften og hvad dermed hører sammen, og holde mig alene til den principielle betragtning. Jeg tror ikke, at man er retfærdig, naar man vil paadutte dem, som mener, at disse led kan undværes, overfladiskhed, end mindre tror jeg, at de vil drage vor frelser ned. Hvoraf kommer da forskjellen? Jeg er tilbøjelig til at mene, at denne ret ofte hidrører fra en forskjellig vurdering af, hvad der hører til *at være en menneskelig personlighed.* For mange, der opererer med disse spørgsmaal, staar det saaledes, at aand ikke alene er det første og vigtigste i bestemmelsen af menneskelig personlighed, men egentlig det eneste, medens det for os andre, som slet ikke vil give os ud for at kunne løse det vanskelige spørgsmaal om forholdet mellem aand og legeme, staar saaledes, at vort legeme ikke er noget blot accidentelt, men at det hører med til vor personlighed, selvom det hverken skal spille en overordnet eller sideordnet rolle overfor aanden. Men nu er det klart, at for dem, for hvem legemet er en betydningsløs biting, maa tilblivelsen af Jesu legeme og Jesu legemes skjæbne ved opstandelsen, blive temmelig betydningsløse ting, som man ikke er meget interesseret i at faa med, naar det gjælder det evigt avgørende, aandens frelse, der for dem betyder den hele frelse. Vi andre derimod, som *føler* sammenhængen mellem aand og legeme, synes derimod, at vor frelse ikke kan være fuldt gjennemført ved en udelukkende aandelig proces; vi har en fornemmelse af, at det fulde og hele virkelighetsstempel paa den kommer der ikke, uden at frelseren i sin tilværelse har bragt frelse til hele vor menneskelige natur, og derfor kan vi ikke give slip paa «undfangen ved den Helligaand, født af jomfru Maria» eller paa «begravet, paa 3die dag opstanden fra de døde», hvorved vi forstaar den legemlige opstandelse — saalidt som vi kan give afkald paa «kjødets opstandelse». Men det var jo alligevel muligt, at denne forskjel ikke var af dyb religiøs natur, men snarere af filosofisk. Jeg kunde i denne sammenhæng have lyst til at henvise til en mand, om hvis rodfæstethed i den kristne menighed ingen, som kjender hans salmer, kan have den mindste tvivl, nemlig *Ingemann.* Han havde som bekjendt vanskeligheder overfor det led i trosbekjendelsen, «kjødets opstandelse», og maatte i den anledning høre stærke ord af Grundtvig. Hos ham er det vel ganske klart, at hans holdning paa dette punkt var bestemt af hans filosofisk-psykologiske opfattelse og ikke betegnede nogen virkelig religiøs ethisk afvigelse.

Denne samme divergens gør sig ogsaa gjældende paa et punkt, som efter min mening ligger det religiøse livspunkt endnu nærmere, nemlig i bestemmelsen af det onde, af synden. Man møder i behandlingen heraf ofte rubrikkerne: det moralsk onde og det fysisk onde. Og nu er det forstaaeligt, at for den, som har den filosofiske, psykologiske opfattelse af mennesket, at det udelukkende er aand, der bliver det fysiske onde en biting, une quantité negligeable, som ikke spiller nogen rolle i overvejelserne, men det er ligesaa sikkert, at der for den, som har den modsatte opfattelse, derved kommer noget mindre realistisk i talen om det onde. Man kunde jo der henvise til vort N. Test.' brug af ordet: kjød. Vi ved jo alle, at hovedtonen i dette ord ikke ligger paa det legemlige, men paa det aandelige, og kan anføre Gal. 5 og mange andre steder som beviser derfor. Men vi kommer alligevel aldrig udenom, at der ved ordet «kjød» hænger en meget stærk bemærkelse af det legemlige, som man ikke uden videre kan se bort fra. — — Men er det da forkert at skjelne mellem det moralsk onde og det fysisk onde, vil du have, at man uden videre skal lade dem løbe i ét? Herpaa vil jeg svare, at denne distinktion er god nok til sit brug, men heller ikke til mere. Lægerne har ogsaa en del rubrikker, som de stiller op for klarheds skyld, men en del af disse distinktioner og rubrikker er kun anvendelige til diagnostisk brug og har ikke spor af betydning i curativ henseende. I curativt øjemed gjælder det mere om at combinere alle aarsagerne end udsondre dem hver for sig. Saaledes er det ogsaa ved bedømmelsen af det onde. Jeg husker en samtale, jeg havde med en af vore lærdeste theologer om det onde. I samtalens løb ytrede han en gang: mener De det moralsk onde eller det fysisk onde? Jeg svarede ham: «Igaar sad i min stue en dr. med., som fortalte mig om en ung mand, som til sit 20de aar var paalidelig, flittig, stadig, saa oplevede han et jernbanesammenstød og blev efter den tid løgnagtig, doven og ustadig. Vil De sige mig er det moralsk onde eller fysisk onde?» — Jeg mente dermed, ikke at det i og for sig er urigtigt at skjelne mellem det moralsk onde og det fysisk onde, men at man *for hurtig kunde give sig til at skjelne.* Men det er klart, at for den, som i et menneske kun ser paa aandssiden, der har kun det moralsk onde betydning, for os andre kommer der over hans betragtning noget mindre realistisk, lidt luftigt. Men det kunde jo være, at forskjellen bundede i en forskjellig filosofisk opfattelse, ikke i en forskjel af ethisk eller religiøs art, og det vil i vor vurdering og bedømmelse gøre en forskjel.

Der er en anden betragtning, som paanøder sig mig, naar jeg ser, hvorledes gammelt og nyt mødes og brydes, og man tilsyneladende — i alt fald for en gammeldags synsmaade — staar overfor uforligelige modsætninger. Naar man fra moderne hold ikke alene har vanskelig ved at godkjende en tidligere tids formulering af forskjellige læresætninger, men endogsaa rent ud afviser den, saa ligger det nær for den, som staar paa de gammeldagstroendes standpukt, at slutte, at saa maa de indtage et stade, som er ganske modsat. *Derved kommer man imidlertid til at gøre uret mod repræsentanterne for det moderne,* hvad de paa en maade selv ikke er uden skyld i, da man ret ofte ser dem udtrykke sig negativt polemisk overfor den ældre tid, og ikke positivt utsigende, hvorledes deres eget standpunkt da er eller i det mindste visende, at der ud fra deres standpunkt kan lyde en positiv, praktisk forkyndelse. Men det faktiske er, at der undertiden opstaar en spænding saa stærk, at man synes, at ingen formidling er mulig — og saa ser man alligevel det særsyn, at der komme arbejdsfællesskab mellem repræsentanterne for det gamle og det nye, hvilket tyder paa, at kløften dog ikke er helt uoverstigelig. Efter min mening er man ofte tilbøjelig til at overse, at den moderne maade at tænke paa *ikke føler saa stor trang i retning af dogmatisk intellektuel klarhed som den gamle,* den er mere nøjsom i saa henseende, hvilket hænger sammen med en større fordringsfuldhed i anden henseende, nemlig at der til hvert ord og hver sætning skal svare en bestemt forestillingsform. Den har en fornemmelse af, at det kun altfor ofte passer paa den gamle dogmatik: «wenn der Begriff fehlt, stellt ich gleich ein Wort ein». Og disse «ord» synes den ikke, at den har brug for. Man gør den imidlertid efter mit skjøn uret, naar man tillægger den en den gamle opfattelse *modsat* opfattelse. Den mener kun, at den ikke kan gaa saavidt i definerende klarhed som den gammeldags opfattelse gjorde.

Lad mig med nogle eksempler illustrere det, jeg her har sagt ganske i almindelighed.

Den gammeldags *opfattelse af den hellige skrift* er jo verbalinspirationens med forskjellige større eller mindre modifikationer — biblen er Guds ord, givet af Gud vel ikke ved en rent mekanisk inspiration men ved skribenternes inspiration. Og nu skal man bøje sig for disses ord. Herimod protesterer de moderne. Og saa svares der fra gammeldags hold med ordet: *bibelkritik, som vil hovmesterere den hellige skrift.* Det er muligt, at dette er berettiget at sige dette overfor visse repræsentanter for det moderne. Men

der er et andet faktum, som man ikke maa overse, nemlig dette, at *biblen* ved en del af disse modernes virksomhed *læses som aldrig før,* og at disse *selv gør er flittig brug af biblen og bøjer sig for den aand,* som slaar dem i møde i biblen. Der blev for nogle aar siden dannet et selskab til forsvar for biblen. Dette er for en moderne theologisk tankegang en absurditet, ikke fordi den ønsker biblen tilsidesat eller nedtrampet, men fordi den mener, at *biblen skal forsvare sig selv.* De kjender alle Spurgeons bekjendte svar til den bekymrede mand, der spurgte, hvorledes man skulde forsvare en løve i bur: *Slip den løs.* Og det er mange modernes tankegang, at den aand, som møder os hos profeterne, apostlene og evangelisterne er saa stærk, at den nok skal hævde sig selv, den behøver intet forsvar. Men de finder, at de har nok i dette, at aanden forsvarer sig selv, thi aanden er der og lyser ud af skriften, og de *har ikke trang til at danne sig nogen theori om, hvorledes* denne aand er kommen i skriften, det er dem nok, *at* den er der. Modsætningsforholdet til den gammeldags opfattelse er da ikke i skriftens brug eller skriftens virkning, men derimod *i forklaringen af skriftens oprindelse.* Der havde de gamle en bestemt trang, som fandt hvile i den forklaring, som de nu dannede sig. Mange moderne vil ikke nægte noget her i den forstand, at det berører skriftens autoritet, men føler blot ikke denne trang til forklaring; *de vil mere umiddelbart underordne sig skriften ved brugen.*

Et andet punkt angaar læren om *Jesus som gudmennesket.* Som bekjendt er der af tidligere slægter gjort et stort dogmatisk arbejde for at definere Jesus som gudmenneske; læren om de to naturer og deres indbyrdes forhold er vidnesbyrd derom. Man kan vel uden at gaa nogen for nær sammenligne det dogmatiske arbejde, som her er gjort, med de gamle maleres fremstilling af Kristus med en tyk, massiv glorie om. Andre malere har ikke villet stille sig opgaven saaledes, men har stillet sig den paa den maade, at de ud af hvert træk i Jesu ansigt vilde lade hans herlighed skinne frem, Denne maade at stille sig opgaven er ulige sværere og *kan jo udarte til, at* der over Jesu ansigt bliver noget ordinært. Men er det alligevel ikke evangelisternes maade at tegne Jesu billede paa, de som gang paa gang fortæller, at disciplene *undredes* over Jesu ord og gerninger, og jo *fremstiller en stadig udvikling i disciplenes forstaaelse af Jesus?* Den moderne theologi vil gøre alvor af dette, at Jesus var sandt menneske, at han i sin litterærhistoriske viden om skriften var helt tidsbestemt, da *aandsindholdet for ham var alt,* paa samme maade som det er for os, naar vi

synger vore salmer uden i mindste maade at tænke paa, hvem forfatteren til salmen er. I vurderingen af *Jesu liv* stod den gamle theologi egentlig tilbage; den saa deri egentlig kun et exempel til efterfølgelse, medens der i den moderne theologis tale *om fordybelsen i Jesu billede* aabenbarer sig en tiltro til en umiddelbar virkning af dette billede paa os. Den gamle theologi vilde *for forstanden* udrede forholdet mellem det guddommelige og menneskelige i Jesus. Den moderne theologi vil *ad følelsens vej* ved at anskue og fordybe sig i gennemførelsen af Jesu virkelige menneskeliv naa ind til berøring med det guddommelige hos Jesus; men den har ikke brug for saamegen theoretisk klarhed over forholdet som den gamle.

Hvad jeg her har sagt, synes mig ogsaa at gjælde værdsættelsen af et særligt punkt i Jesu liv og gerning. Jeg tænker herved *paa forsoningen, at Jesus Kristus er død for vore synder.* Ogsaa her er der spænding. Det hævdes fra gammeldagstroendes side, at dette er det avgørende punkt, og den som ikke kan gaa ind paa den gamle formulering heraf, han er enten rationalist eller paa vej til at blive det. Og fra moderne hold protesteres der stærkt mod tanken om en stedfortrædende lidelse, mod tanken om en forsoning som skulde medføre en forandring i Gud. Men af mange af den moderne hævdes det klart og tydeligt, at et menneske ikke kan frelse sig selv, er saa bundet i sin synd, at han er hjælpeløs og *kun ved den Jesus Kristus,* som gav sig selv hen i døden, *kan naa til tilgivelse og fred.* Er det ikke kernen, det praktiske indhold af forsoningslæren? Her er ikke tale om en afsvækkelse af talen om synd og om Guds hellige vrede over synden. Her bruges ofte det bibelske udtryk: «Se det Guds lam, som bar al verdens synd» og der vises hen til korset. Saavidt jeg forstaar standpunktet eller standpunkterne, *er her ikke tale om en fornægtelse* af frelsens kjendsgerning, men en utilbøjelighed til at gaa ind paa en forklaring af denne, *ikke fordi man egentlig har nogen anden forklaring* at stille op imod den, men fordi man *ikke føler trang til saamegen forklaring over hovedet.* Jeg hørte en gang en af vore moderne theologer, som jeg sætter mest pris paa, udtrykke sig saaledes herom: «*Jeg stiller mig lige overfor Jesu kors og lader det virke paa mig — ganske umiddelbart*». Det er jo egentlig det, som de fleste salmedigtere gør, jeg tænker i dette øjeblik navnlig paa Grundtvig i salmen: «Hil dig Frelser og Forsoner».

«Dog jeg tror af dine vunder,
væld udsprang til stort vidunder,

mægtig, til hver sten at vælte,
til isbjerge selv at smelte.
til at tvætte hjertet rent.

Det er jo netop salmesangernes herlighed, at de naar *nærmest ind til det religiøse centrum* og *kommer det uudsigelige livspunkt* nærmere end de, som i tanken arbejder med en formulering, hvad man bl. a. kan se deraf, at naar en digters prædikener er bleven forældede, saa synges hans salmer med samme hjemmevanthed og forstaaelse som den gang, de første gang sang ud det, som boede i digterens sjæl.

Men mon det ikke ogsaa ved betragtningen af dette kristelige hovedpunkt er værd at tage i betragtning, at vor slægt ikke føler den samme trang til theoretisk klarhed som en tidligere, men at dette ikke uden videre kan tages som en rationaliserende forfladelse, det kan ogsaa være udtryk for en følelse af, at der er noget uudsigeligt, som man ikke helt kan pille fra hinanden med ord, og som man heller ikke ved ord og formler skal dække over.

Jeg kommer nu til det 4de eksempel, jeg vil fremdrage. Det gjælder *sakramenterne*. Der er bleven sagt, at *de moderne theologer ikke har nogen sakramentlære*. Og det kan der vist være en ikke saa lille sandhed i, men saa skal man huske paa, at de dog har en *sakramentbrug*. Og jeg synes, at man i vor lutherske kirke skulde være en smule varsom med at tale for højt om sakramentlære (den theoretiske forstaaelse av sakramenterne), thi det er vist ikke helt med urette sagt om os, at *den lutherske kirke har den rigeste nadverlære og den fattigste nadverbrug,* som nogen kirke har. Jeg har undertiden gjort mig selv det spørgsmaal: hvor kan det være, at den reformerte kirke med sin sakramentopfattelse ikke tenderer ganske anderledes mod rationalisme end den lutherske? Og for mig selv har jeg udfundet det svar, *at en rigere nadverbrug kan afballancere en fattigere nadveropfattelse* Mon vi ikke overfor moderne theologi paa dette omraade skulde gøre brug af disse tanker? Mon manglen af en klar sakramentopfattelse ikke lige saa meget skyldes følelsen af, at vi her staar overfor noget, som vi praktisk skal bruge og stille os i forhold til *langt mere end theoretisere over*, og danne os læresystemer af Her kan man ikke undgaa undertiden at undre sig over, at den kirkeretning hos os, som har den stærkeste sakramentopfattelse, nemlig den grundtvigske, ikke er særlig fremtrædende ved sin nadverbrug — ja jeg har mødt gode fromme grundtvigske mænd, som kun gik til alters et par gange om aaret, deres egen theori om sakramenterne til

trods. Er det ikke ogsaa et karakteristisk træk hos mange præster, maaske navnlig i det slægtled, som er ved at dø ud nu, at de har sat det som maalet, at en stor menighedskreds *overværede altergangen,* men egentlig ikke i, at der blev gjort en flittigere brug av nadveren.

Det forekommer mig, at der er krav, som man her med rette kan stille til begge sider: Til de gammeldagstroende, at de ikke af de modernes *kritik af læreformlen drager den konsekvens,* at de forkaster lærens indhold, som de endnu ikke har fundet en formel for, som tilfredsstiller dem selv. Og til den moderne theologis mænd, at de ikke nøjes med at stille sig afvisende og kritisk overfor læreformerne, men viser, at *de kan bære indholdet frem positivt paa deres egen maade* uden de gamle former.

Der forefaldt i slutningen af forrige aarhundrede to lærestridigheder i den skotske frikirke, som det er ganske lærerigt at sammenstille. Prof. Robertson-Smith blev afsat fra sin post som professor i Gl. Testam., skjøndt der ikke kan være nogen tvivl om, at han var en oprigtig kristen. Han var nemlig talsmand for et moderne bibelsyn og vilde have et theoretisk opgør med dem, som hyldede det gamle bibelsyn. At det var et tab for hans kirke, vil vist de fleste nu indrømme. Den anden lærestrid gjaldt prof. Henry Drummond, som havde skrevet en ret radikal bog, «The Ascent of Man», hvis grundsyn var i høj grad afvigende fra det overleverede paa avgørende punkter. Og han blev siddende paa sin plads. General Assembly besluttede at afvise sagen, ikke fordi den i nogen maade godkjendte Drummonds udtalelser i denne bog, men den ræsonnerede saaledes: «Disse undersøgelser maa vi overlade til manden selv, men vi er klare over, at den mand, som har udført det arbejde blandt Edinburghs studenter, som Henry Drummond gjennem sine møder søndag aften, kan vi ikke undvære indenfor kirken.» Det forekommer mig, at denne holdning overfor brydningen mellem nyt og gammelt er meget lærerig.

Man vil nu med rette kunne sige til mig: Ja, vi giver dig i hvert fald delvis ret i disse overvejelser, men er tendensen ikke at jevne og glatte ud over modsætningerne og kløfterne, saa at det hele løber ud i hinanden? Hertil vil jeg svare: «Der, hvor der er virkelige kløfter vil jeg saa nødig som nogen glatte ud og bygge bro, her vil jeg gerne være med til at uddybe kløften.» Og jeg vil sige, hvor jeg finder en saadan kløft. *Det er i opfattelsen af mennesket og af dets syndighed.* Her staar to opfattelser overfor hinanden. Den ene er, at mennesket er skilt fra Gud,

hos hvem det dog hører hjemme, bundet i sin synd, saa det ikke kan løse sig selv. Den anden er, at mennesket *ogsaa i sit dybeste væsen* — og ikke alene paa mange omraader, hvor vi alle indrømmer det — er under udviklingens lov fremad mod fuldkommenhed, hvor langsomt det end gaar, og hvor mange tilbagefald det end er udsat for. Udviklingen fører det fremad, der behøves ikke noget brud. Det er det, som William James udtrykker ved sin formel: de sjælesyge og de sjælekarske, de enfødte og de tvefødte. Her er en modsætning som ikke skal udglattes. Kristendommen *er de tvefødtes religion, kristendommen er for de sjælesyge*, menneskesønnen er kommen at kalde ikke retfærdige, men syndere til omvendelse. Da en ven af mig for et aars tid siden stod i begreb med at rejse en kamp paa et af de punkter, hvor jeg mener, at man skulde komme til en forstaaelse og bygge bro, skrev jeg til ham: «Her er punktet, hvor den dybe kløft gaar, det er i vor forstaaelse af os selv, om vi der har den forstaaelse, at det ædleste i os er det, som Grundtvig synger om, naar han til sin egen sjæl siger:

«Hvad er vel og paa jorderig,
som sammenlignes kan med dig —
i trangen til Guds naade.»

Der hvor denne trang fattes, fordi man ikke har forstaaet sin egen synd og hjælpeløshed, *der fattes organet til at blive opdraget til himmeriges rige* af Kristus, thi han er de trættes og besværedes frelser. Men hvor denne trang findes, der er et menneske skikket til Guds rige. Han kan saa være beheftet med megen uklarhed og mange mangler, trangen til Guds naade skal nok faa ham til at trænge mere og mere til Kristus, og det er vejen til at se hans herlighed.» Naar der i vore dage er en *voksende rationalistfrygt*, saa kan det ikke hjælpe, at man vender sig til en hel mængde punkter, som skal forsvares og forklares; *nej, det afgørende er, om der hos os findes en svækket syndsfølelse:* thi er det tilfældet, saa kan intet forsvar hjælpe os, vi har fienden indenfor murene. Her gjælder det om at kjende sig selv, og det vil sige at *kjende sin egen usselhed* — da skal vi, om end ad forskjellige veje og udviklingslinier, komme til at se Kristi herlighed, saadan som den fremstraaler ikke alene i hans syndfri rene liv, ikke alene i hans sejr ved dødsopstandelsen paaskemorgen, *men stærkest, da han hang paa korset, bar vore synder paa korset og gav sit liv til en genløsningsbetaling for mange, at vi skulde have fred ved hans korses blod.*

H. Ostenfeld.

ISLANDS KIRKE OG DEN NYE TIDS KRAV

Indledningsforedrag holdt ved det nordiske kirkemøde paa Vesterbygaard den 28de august 1919

av professor theol. S. P. Sivertsen, Reykjavik.

Naar jeg som repræsentant for Island her paa dette møde skal tale om Islands kirke og den nye tids krav, maa jeg begynde med at paapege to ting, som maa tages hensyn til naar islandske kirkeforhold skal forstaaes og bedømmes. *Det ene* er de særlige og vanskelige forhold Islands kirke har arbejdet under, og *det andet* er de store forandringer, som har fundet sted i Island i de senere aar.

At Islands kirke har arbejdet og endnu arbejder under helt andre forhold end de andre kirker i Norden, fremgaar med nødvendighed deraf, at indbyggerne, som endnu er knap nok 100 tusind i tallet, er spredte over et land, som er næsten 3 Gange saa stort som Danmark. Dertil kommer, at denne ø «yderst mod Norden» ligger saa fjærut fra de andre lande i Europa.

Ganske vist har fjærnheden til sine tider været værn mod meget daarligt fra andre lande. Derpaa tænkte digteren Bjarni Thorarensen, som glædes over det skønne lands beliggenhed, fordi landets indbyggere paa grund af fjærnheden fra andre lande blive værnede imod veghed og forskaanede for at komme i berøring med udenlandsk raahed og slethed.

Men naar digteren siger:

> «Fjærn blev du stærk, og din fjærnhed dig være
> værn imod veghed i kommende tid»,

ved vi alle at dette kun er den ene side af sagen. Den anden side er isolationens skadelige indflydelse. Paa grund af fjærnheden er Island blevet stænget ude fra meget godt, fra deltagelse i sunde og kraftige aandsretninger, som sent og mange gange kun i afbleget form er naaede op til den fjærntliggende ø, og derfor

ikke har kunnet paavirke landets indbyggere i samme grad som tilfældet har været i de andre af Nordens lande.

Men enten man ser mørkt eller lyst — som digteren — paa landets fjærnhed, er det en kendsgærning, at isolationen og folkets faatallighed har sat sine spor saavel i det kirkelige som i det folkelige liv. Over kirkelivet er paa den maade kommet noget selvhjulpent. Islands kirke har i en anden forstand end de andre af Nordens kirker gennem tiderne maattet hjælpe sig selv, og de hjem og individer, som har boet paa de mest afsidesliggende steder, har ogsaa kristelig set ofte lært at klare sig selv. At menighedsbevidstheden i et saadant land hos saadant folk ikke kan være saa stærk og levende som i de andre af Nordens lande, synes at være ganske indlysende. — —

Det andet, som tillige maa tages hensyn til, naar islandsk kirkeliv skal forstaaes og bedømmes, er de store forandringer, som har fundet sted paa Island i de senere aar.

Digteren Hafstein siger i sit smukke digt ved aarhundredeskiftet:

«Dagur er risinn, öld af öld er borin,
aldarsól ný er send at skapa vorin.
'Ardegid kallar, áfram stefna sporin.
Enn er ei vorri framtíd stakkur skorinn».

Eller som det lyder i digteren Olaf Hansens danske oversættelse:

«Dagen er kommen, tid af tid er baaren,
ny-seklets sol er sendt at skabe vaaren.
Høit galer hanen. Op, hvis du er kaaren!
Nu bliver fremtidens dunkle kjortel skaaren».

Dette er sandhed, at for Island er en ny dag oprundet. Trods de mange fremskridt og forandringer i de andre af Nordens lande, tror jeg ikke forandringerne i politisk og materiel henseende noget steds i Norden har været saa store i den sidste tid som paa sagaøen. Og naar man tænker paa øens kaar gennem de mange aarhundreder, kan man ikke undre sig over at meget er blevet forandret i den nyere tid. Thi alle vegne hvor et livskraftigt folk er blevet holdt nede i længere tid og har levet under uheldige kaar og derfor kommet langt tilbage for andre lande, der maa forandringen blive stor naar folket vaagner til bevidsthed om hvor det staar og hvor det burde og kunde staa.

I Island regner man den nye dag fra 1874, tusindaarsfesten for landets bebyggelse. Før den tid var landet kun et amt i Danmark, men fik da sin selvstændige forfatning og egen finansforvaltning, og er nu et selvstændigt kongerige.

Før 1874 var Islands kirke ogsaa uselvstændig, en statskirke, en statsanstalt under Danmarks overhøjhed. Men nu er den en selvstændig folkekirke, som skønt faatallig og isoleret dog regnes for den 5te folkekirke i Norden.

Samtidig med den politiske selvstændighed har store fremskridt fundet sted baade i materiel og kulturel henseende. Der er anlagt veje, bygget broer over de store og farlige elve, stadig forøget dampskibsforbindelse mellem de forskjellige landsdele og udlandet; vogne og automobiler benyttes meget i de sidste aar, især paa sydlandet; telefonforbindelse er kommet i stand tværs igennem landet og mellem alle de tættest befolkede egne hele landet over, og til udlandet er der baade kabelforbindelse og traadløs telegraf. Boliger saavel paa landet som i byerne er meget forbedrede og mange steder helt tidssvarende, med elektrisk lys og andre den nyere tids bekvemmeligheder, og for folkets oplysning er der sørget med nye skoler: almueskoler, realskoler, landbrugsskoler og kvindeskoler, tilligemed et universitet i Reykjavik.

Det er indlysende at disse materielle og kulturelle fremskridt ogsaa har indvirket paa de kirkelige forhold.

Med forbedrede samfærdselsmidler har fulgt mere aandelig samkvem, og isolationen er ikke bleven saa trykkende som før.

Den forøgede skolegang og lettere adgang til oplysning har ogsaa indvirket paa de kirkelige forhold. Før blev paa en helt anden maade seet op til præstestanden paa grund af præsternes lærdom. Mange steder var præsten den eneste mand i sognet, som havde nydt skoleundervisning. Paa den maade blev han den store autoritet, som skulde raadspørges og lyttes til og som ingen, eller kun ganske faa, turde stille sig ved siden af. Præstegaardene bleve i mangel af skoler centra for den stedlige oplysning, og der blev seet op til præsterne som selvskrevne foregangsmænd, ikke alene i kirkelige, men ogsaa i andre sager. I kulturel henseende har Islands præstestand udrettet meget og skyldes uforglemmelig tak af landets befolkning.

Men efter at skolegang er bleven almindelig, er nutidens præster en del anderledes stillede end deres tidligere kollegaer. Nu kan mange blandt menigmand gøre præsterne rangen stridig som kulturelle foregangsmænd. Thi dels er der adgang til undervisning paa

de forskellige skoler, dels er paavirkning fra udlandet gennem udenlandsk literatur gjort meget lettere end før, og dels blive rejser til udlandet mere almindelige i den senere tid. Samtidig har præstestanden siddet i smaa kaar og præstegaardenes drift udgjort en del af næsten alle præsters løn. Tjenestefolkehold er tillige med hvert aar blevet vanskeligere, og da præstegaardsjorden kun undtagelsesvis bortforpagtes, er mange af præsterne paa den maade blevne nødte til at ofre mere tid paa præstegaardsdriften end der kan være heldigt for præstegærningen. Skønt de egentlige pligter ikke forsømmes, har denne ordning dog i flere henseender haft en meget skadelig indflydelse paa præsternes gærning blandt menighederne. Thi de mange krav som egen gaarddrift for mange præsters vedkommende har gjort til tid og kræfter, har umuliggjort disse præster at ofre saa megen tid paa læsning og anden forberedelse til den præstelige gærning som der var nødvendigt for at kunne følge med i tidens strøm og være sin opgave fuldtud voksen. I den store brydningstid fandt derfor mange præstestanden for konservativ baade paa lærens omraade og med hensyn til menighedsvirksomhed. Paa den maade blev præsterne ikke længer autoriteter og foregangsmænd i samme grad som før, og misfornøjelsen med kirken kom mange gange højlydt til orde og blev naturligvis pustet til af de mennesker, som enten havde interesse af kirkens svaghed eller higede efter det førerskab som kirkens tjenere paa saa mange omraader længe havde haft.

Denne misfornøjelse fik sit udslag i frikirkebevægelsen, som til en tid var meget stærk og havde tilhængere indenfor selve præstestanden. Frikirkebevægelsens foregangsmænd og tilhængere havde faaet øje paa kirkens brist og mente at aarsagen laa i kirkens forbindelse og afhængighed af staten. Hvis kirken blev helt fri, uden forbindelse med statsmagten, mente de at aandeligt liv vilde blomstre frem og nye tider oprinde, ganske vist efterfulgte af kamp og forskellige vanskeligheder, men dog paa en helt anden maade frugtbringende og bevægede end tilfældet kunde blive saa længe forbindelse fandt sted mellem stat og kirke.

Denne kamp for kirkens frihed er endnu ikke udkæmpet, men er dog kommet ind i en roligere fase end tidligere, for en snes aar tilbage. Nu er det en fri folkekirke som de fleste af præsterne har samlet sig om. Især har nærmere kendskab til Amerikas frikirker overbevist mange om, at frikirken ikke er det ideal, som mange havde tænkt sig. Og samtidig har flere og flere faaet øjnene aabne for, at en ydre forandring i kirkens forfatning

alene aldrig vil kunne puste nyt liv i menighederne og kirken i sin helhed.

Men under denne kamp for kirkens frihed har den faaet en del love i frisindet og demokratisk retning. Deriblandt kan nævnes lov om sogneudvalg og herredsudvalg (fra 1880 og 1907) og en lov, som lægger præstevalget i menighedernes hænder. Præsteløftet er ogsaa afløst af en erklæring fra ordinanden om, at han vil beflitte sig paa «samvittighedsfuldt at prædike Guds ord, som det findes i de hellige profetiske og apostoliske skrifter og i den evangelisk-lutherske kirkes aand».

Samtidig er ved lov om omordning af præstekald (fra 1907) præsternes antal indskrænket til 105, i stedet for 141 i følge lov af 1880 og 198 i 1737. Hvad denne omordning mange steder har at sige forstaaes kun tydeligt af dem, som har været præster i et af de store kald i Island og kender de lange afstande og ofte vanskelige veje. Men tallene viser, at i stedet for 2—300 mennesker i midten af det 18de aarhundrede, har en præst nu gennemsnitlig en menighed mellem 800 og 900 mennesker, ofte med 2 til 3, men endog op til 4—5 kirker at betjene.

Som paapeget lever Islands kirke under nye forhold. En ny dag er oprunden for den, saavel som for folket i sin helhed. Og med de nye forhold er der komne *nye krav* til den islandske kirke saavel som til søsterkirkerne i Norden.

Men hvilke er da disse krav, som den nye tid gør til Islands kirke? maa der spørges.

Dertil kan der svares, at det er ingen let sag at kende sin tids krav. Hvis det var tilfældet, vilde meget være anderledes hos de forskellige landes kirker end det nu er. Det er derfor slet ikke min mening her at kunne give nogen udførlig eller udtømmende beskrivelse af den nye tids krav til Islands kirke. Kravene forme sig ofte mere som en gæring og misfornøjelse end som positive og bevidste fordringer fra menigheder og enkeltmand om en ny og bedre ordning.

Min skildring af kravene er derfor kun et forsøg paa at forstaa mit folk og de positive kirkelige krav som skjules bag frimenigheds- og frikirkebevægelsen, bag religiøse strømninger i forskjellige retninger, og bag misfornøjelsen med præstestanden og kirken som helhed.

Jeg vil da begynde med *frihedens krav.*

Man kan ikke undres over, at et folk med en oprindelse som det islandske, som tillige i de sidste aartier uafbrudt har kæmpet

for sin politiske frihed og selvstændighed, ogsaa længes efter og fordrer frihed paa det kirkelige omraade.

Dette frihedskrav kan imidlertid faa sit udslag paa noget forskellig maade. Nogle lægger vægten paa kirkens uafhængighed overfor statsmagten og fulde frihed til at ordne sine sager uden indblandning fra den politiske magt og statens styrende myndigheder. Andre lægge igen vægten paa den enkeltes selvstændighed i det religiøse forhold, erkendende at religionen er den enkeltes forhold til Gud og derfor kun trives i fri luft. Disse sidste kræve at kirken er tolerant og rummelig, ingen skolemester, som hersker over samvittighederne, men kun en hjælper, som en kærlig moder, der søger at være noget for alle dem, som med et oprigtigt sind vil søge Gud i Kristus, — en samvirkende organisation, holdt sammen af velvilje og fordragelighed, med fuld forstaaelse af individernes forskellighed. —

De næste krav, som jeg vil nævne, vil jeg kalde de *nye kultuskrav*. Det er den nye tids krav til kirkens forkyndelse og forvaltning af de gudstjenstlige og hellige handlinger.

Den nye tid taaler ingen død ballast paa dette omraade. Den nye tid fordrer en forkyndelse som bringer kristendommen i forhold til nutidens tanker og opgaver. Den ynder ikke mere en prædiken, som kun er et theologisk læreforedrag, men længes efter en levende forkyndelse som sætter sindene i bevægelse og lægger mere vægt paa livet end læren. Den nye tid fordrer at kirkens forkyndelse skal være præget af dybe tanker og psykologisk forstaaelse, men tillige af alvor og inderlighed, som baade taler til hjærte og vilje.

Og denne forkyndelse længes den nye tid efter at høre ikke alene fra prædikestolene, men ogsaa paa anden maade, især gennem nye postiller og husandagtsbøger, som har bud til den nye tid.

Nye krav til kirkens forkyndelse fra prædikestolene, og krav om kirkens hjælp til at husandagten kan opretholdes i hjemmene som i gamle dage med rigere udbytte end ofte synes at have været tilfældet, følges ogsaa af ønsket om, ikke at stødes tilbage af nogen som helst forloren højtidelighed i de kirkelige handlinger. —

For det tredje vil jeg paapege *højere sædelige krav* baade til præsterne og menighedernes medlemmer.

Før i tiden tog menighederne det ofte ikke saa nøje med de sædelige krav.

Folk saa igennem fingre med præsten, skønt han engang

imellem drak lidt for meget eller skejede lidt ud paa en eller anden maade. Man undskyldte saadanne skrøbeligheder; præsten var dog kun et menneske ligesom andre. Hovedsagen var at præsten prædikede den rene lære og forrettede alle de kirkelige handlinger som det hørte sig paa den rigtige maade.

De enkelte menighedsmedlemmers brøst fandt folk ogsaa som oftest meget undskyldelige. Hovedsagen var at folk holdt sig til kirken og ikke tvivlede om dens lære.

Men nu gøres der større krav i sædelig henseende baade til præsterne og til menighedsmedlemmerne

En præst skal i den nyere tid enten være afholdsmand eller meget maadeholden med hensyn til drik. Han skal være foregangsmand i sit private liv, være den samme paa prædikestolen og udenfor kirken, og hans hele vandel være saaledes at den er en prædiken for hans menighed.

Man har i den nyere tid sagt om de præster, som var sædelige forbilleder for sine menigheder, at de «prédikūdū á stéttunum» ɔ: prædikede hvor de stod og gik. Og den nyere tid har stor respekt for saadanne præster, selvom de ikke er store prædikanter. — Præsterne har selv i den nyere tid gjort meget til at hæve standen i moralsk henseende, saa at «hneykslisprestar» ɔ: saadanne præster, som voldte forargelse med deres levnet, findes næsten ikke mere og vil forhaabentlig snart ikke kunne taales af nogen menighed.

Ogsaa til menighedsmedlemmerne gøres der større krav end tidligere. I mange landsmenigheder kendes drukkenskab ikke mere, og at det sædelige niveau er hævet sees maaske bedst paa den behandling, som forældreløse børn og enlige gamle, svagelige og syge mennesker, som kommunen sørger for, faar i hjemmene. De fleste steder behandles alle disse fuldstændig som familiens medlemmer, og det hjem vilde blive ugleset, som handlede anderledes mod fattigfolks- og forældreløse børn eller forkomne mennesker, som er blevne dem betroede.

Den nye tids krav til kirken er, at den med styrke skal arbejde hen imod samfundets og den enkeltes kristianisering og paa den maade blive en opfostrerinde for folket til moralsk modenhed. —

Endelig maa nævnes *de sociale krav*, som den nyere tid gør til kirken.

Kirken skal naa til alle klasser og stænder som alle klassers ven og hjælper under de sociale omvæltninger og vanskeligheder.

Før kunde præsterne paa helt anden maade end nu naa til de

enkelte mennesker og de forskjellige klasser. Mens præstekaldene var mange og smaa og ingen bymenigheder fandtes, kunde enhver samvittighedsfuld præst være noget for hver enkelt i sin menighed og den nyere tids sociale vanskeligheder kendtes ikke dengang.

Nu er forholdene ændrede, men den nye tid trænger til kirkens hjælp, ikke alene med hensyn til kultus, men ogsaa i saa mange andre retninger, i kampen mod syndens følger og livets besværligheder. Den nye tid trænger til kirkens hjælp i de forskjelligste retninger. Ikke alene den enkelte præsts hjælp, eller det enkelte menighedsmedlems, men kirkens som helhed. Det trænges til kirkens *organiserede arbejde* til hjælp for alle dem, som er forkomne eller undertrykte eller paa en eller anden maade trænger til haandsrækning i vanskelige forhold.

Det trænges til kirkens organiserede hjælp, og den ønskes ogsaa af mange. Som et eksempel kan nævnes, at fra en arbejdsmand i Reykjavik, efter hans udsagn paa mange af hans kollegaers vegne, kom der i sommer gennem en af byens præster en henvendelse til den aarlige synode om kirkens hjælp til afskaffelse af søndagsarbejdet i byen, som i den senere tid efter mandens beskrivelse havde haft saa skadelig indflydelse paa mange arbejderes hjem. Med glæde tog synodens medlemmer den fremrakte haand og besluttede at forsøge samarbejde med byens arbejderforeninger til sagens fremme. —

Forhaabentlig vil den nylig dannede islandske præsteforening kunne gjøre sit til at et organiseret arbejde i forskellige retninger kan komme i stand indenfor kirken.

* * *

Flere af den nye tids krav vil jeg ikke nævne. Jeg mener at have fremhævet de vigtigste, men naturligvis kommer der stadig nye krav til.

Hvorledes det vil gaa Islands kirke at faa disse krav opfyldte i den nærmeste fremtid, faar tiden vise.

Men den allerede indhøstede erfaring peger paa *3 betingelser* for deres opfyldelse og de er:

Bedre arbejdskaar for præstestanden.

Mere organiseret kirkeligt samarbejde i indlandet.

Og mere kirkeligt samkvem og samvirke med udlandet.

Alle venner af Islands kirke nære det oprigtige ønske, at Gud maa give hans menighed paa den fjærntliggende sagaø naade til at

opfylde de nødvendige betingelser for at kunde udrette meget til velsignelse for det islandske folk i fremtiden.

Med tak til Gud mindes Islands folk de store kirkelige skikkelser Herren i de henrundne tider har givet det, fremfor *alle* andre ham, som sang for folket om Guds kærlighed i Kristus paa den maade, at det aldrig kan glemmes, saaledes at om ham kan endnu med digteren Matthias Jochumssons ord siges med fuld sandhed:

«Frá því barnid bidur fyrsta sinn
blítt og rótt vid sinnar módur kinn,
til þess gamall sofnar sídstu stund.
svala ljód þan hverri hjartans und.»

Eller som det lyder i den danske oversættelse:

«Fra den første gang den lille søn
stammer mildt og blidt sin moders bøn,
til han gaar til ro for sidste gang
svaler hvert et hjærtes ve hans sang.»

Med tak til Gud for de svundne tider gaar der et suk efter noget nyt og herligt gennem Islands kirkefolk og alle religiøst bevægede mænd og kvinder i Island, ogsaa de mange som for tiden ikke gaar paa kirkens stier.

Med tak til Gud tager Islands kirke mod al hjælp udefra, erkendende, at «de faa, fattige, smaa», trænge til støtte fra de store søsterkirker, som med saa stor venlighed har indbudt den lille søsterkirke til et samarbejde som vi alle vil haabe og bede til Gud maa bringe herlige frugter for alle Nordens kirker i den nære fremtid.

BARNESPROG

Det er iallfall en tid i livet en interesserer sig for barnesprog: i den tid man er vidne til at ens egne småbarn arbeider sig inn i det menneskelige sprogsamfund. Som regel bryr en sig ikke mye om eller skjønner stort av det andres unger pludrer. Så mye mer interessert følger en med i de fremskritt ens egne barn gjør i talekunsten. Ofte star en jo temmelig uforstående over for de merkelige lydprodukter ens avleggere kan skape. Men likeså ofte finner vi, eller i all fall tror vi å finne den beste mening i lydene.

Et eksempel på foreldrenes velvillige forståelse har vi i det forhold, at man i de forskjellige sprog ofte legger ulik mening i samme barnlige lydforbindelse. Når et barn rekker noe til en, pleier det også at utstøte en lyd som gjerne høres som «dat» eller noe lignende. Det tyder tyskere som «da» (= der), engelskmenn som «there» (= der), franskmenn som «tiens» (= værsågod), slaver som «daj» (= gi). Vi nordboer tyder det gjerne som «takk». Men jeg har også hørt en stolt far fortelle at hans litt mer enn halvtårsgamle datter alt kunde si «datt» om en ting som «datt» ned!

Nettop det at barn fra forskjellige sprog kommer til å bruke samme lyd sammen med en slik bevegelse har ført til den ikke helt ualmindelige mening at barnesprog er en slags fellessprog for barn. Det fins de som innbiller sig at barn på f. eks. et à to år lettere blir forstått av hverandre gjensidig enn av voksne. Det er naturligvis overtro.

Imidlertid er det ikke bare foreldre som interesserer sig for barnesprog. Både psykologer og sprogmenn har i barnesproget funnet et objekt verdig grundige undersøkelser og lærde avhandlinger. Det er ikke lenge siden en norsk dame tok doktorgraden på en avhandling om «Abstrakte begreper i barnets tanke og tale». Her hadde doktoranden (frk. Helga Eng) samlet en hel del viktige og nyttige iakttagelser fra barnesproget til belysning av barns sjeleliv.

For et par år siden gav den danske sprogmann professor *Otto Jespersen* ut en bok han kalte «Nutidssprog hos barn og voksne» (en bok som eksemplet ovenfor om «dat» er hentet fra). I denne

bok prøver den berømte sprogmann å kaste lys over sproglivet og sprogutviklingen ut fra de iakttagelser han har gjort i barns tale.

Det er en morsom bok professor Jespersen har skrevet. Jeg kan særlig anbefale den til foreldre, som med gjenkjennelsens glede vil finne igjen sine egne barns sprog i den. Meget som har vært uklart og uforståelig for dem i det, vil bli satt i et nytt og klart lys. Otto Jespersen var også den rette mann til å skrive en slik bok. Som den fremragende fonetiker og sprogiakttager han er, har han kunnet gjengi barnesproget helt pålitelig. Med sin kjente kombinasjonsevne greier han det som lyder temmelig floket. Han skriver lett og underholdende; derved gjør han sitt emne, som alt i og for sig selv er underholdende, ennu mer tiltrekkende.

Det er mange barns tale Jespersen har samlet eksempler fra; men først og fremst er det fra sin egen søns sprog han gir oplysninger. Han har hatt et øre på hver finger og samvittighetsfullt skrevet ned alle interessante ting. For oss norske er det et lyte at det først og fremst er danske barn fremstillingen gjelder; ulikheten i lydsystemet mellem norsk og dansk kommer naturligvis sterkt til syne i slike barneord. Men det er allikevel et lite lyte. Størstedelen av iakttagelsene er helt tilgjengelige for oss også, så vi kan ha fullt utbytte av Otto Jespersens behandling av sprogutviklingen hos individet «fra barneskrål til modersmål».

Forfatteren gir også råd om hvordan man skal forholde sig like over for barnas sprog. Selvsagt er han mot alt klissesprog. Som regel er det alt annet enn barnlig og hviler bare på en falsk forestilling om hvad barnesprog er. Direkte skadelig virker det også: barna lærer bare senere å snakke ordentlig dersom de voksne «klisser» i sproget til dem.

Mange ganger kaster forfatteren lys over viktige fenomener i sproglivet ved hjelp av barnesproget. Morsom er f. eks. hans omtale av «ekkoisme» d. v. s. barna tar op igjen slutningen av det som er sagt. Ved slik ekkoisme er navn som *Line* for *Karoline*, *Mine* for *Vilhelmine* opstått. Voksne avkorter derimot helst ved å holde på begynnelsen av ordene og bruker f. eks. *kilo* for *kilogram*, eller i studentjargon *lab* for *laboratorium*. Derfor mener han at en avkorting som *bil* for *automobil* er en bevisst dannelse, som er laget ved at bladet «Politiken» satte op en pris for det beste ord (jfr. i andre sprog *auto*).

Men det ordet er i virkeligheten en likeså selvsagt dannelse som de andre avkortingene. Grunnen er sikkert den at stavelsen «bil» i «automobil» hadde sterkest trykk og derfor lett blev den

dominerende i ordet. Slik er det også med navn som Karoline og Vilhelmine. Det er den trykksterke del av navnet som blir skilt ut og lever videre som eget navn. Ved navn som Vilhelmine og Jakobine vilde det jo heller ikke være særlig tydelig om en tok første del av navnet; det vilde falle sammen med tilsvarende mannsnavn. Men ved Karoline er det ikke så, derfor blir også avkortingen Karo brukt.

Også andre avkortinger Jespersen nevner, er tydelige vidnesbyrd om at det er stavelsen med sterkest trykk, som holder sig. Det gjelder f. eks. *cello* for *violoncello*. Her lå det sterkeste trykk i ordet på «cello». Mer tvilsomt er det hvordan vårt *trikk* for «sporvogn» er opstått av «elektrik». Man kunde tenke på en uttale med trykk på siste stavelse som grunnlag for avkortingen. Men sannsynligere er det kanskje at verbet «trikke» blev laget først av «elektrik» (jfr. «spore») og så substantivet «trikk» av verbet igjen.

At barn best husker den trykksterke stavelse har jeg flere ganger iakttatt hos mine egne små. Da min yngste pike var bortimot 2 år, sa hun «pir» for «papir», «fon» for «telefon», «teter» for «poteter», «lade» for «sjokolade». Men ikke «kris» for «lakris», som vi uttaler med trykk på første stavelse. Trestavelsesordet «korrektur» blev til «kåtur» med trykk på siste stavelse.

I et kapitel «Humor» har Jespersen samlet en mengde komiske misforståelser fra barnesproget som nok alle foreldre kan gi en del sidestykker til. Et eksempel er historien om gutten som gjorde buksene sine våte, men trøstet sig med salmeverset «Aldrig er jeg uden vaade, aldrig dog foruden naade». Det undrer oss ikke at en gutt i Nordsjælland (i nærheten av byen Birkerød) sang Bjørnsons sang slik «Og reven lå under Birkerød». Og heller ikke at «katedret» på skolen for noen barn blir «karaktederet». Eller at en gutt kom til å si: «Du skal ikke sige fritt vidnesbyrd til din næste», fordi de holdt Morten Pontoppidans «Frit Vidnesbyrd» i hjemmet. Jeg skal supplere Jespersens eksempler på komiske misforståelser med ett som for en tid siden er oplevd på Jarlsbergbanen. En trears gutt reiser forbi *Stokke* stasjon og far vite navnet pa stasjonen. Like efter passerer toget kirken. Da spør gutten: «Er det *kjeppe* kirke, mor?»

Mange morsomme ord og former skaper barn ut fra sin trang til analogi. Alle undtakene i grammatikken er vanskelige for barn, og vanskeligere, jo sjeldnere ordene blir brukt. Ofte har jo «uriktige» nydannelser seiret, fordi undtakene ikke har kunnet holde sig.

På den måten har f. eks. flertallsvokalen trengt inn i entall i ord som *sønn* og *nøtt*. Det er samme slags nydannelse når barn ofte taler om «en bøk» for «bok» eller om en «gulerøtt». Og det er den motsatte analogidannelse når de taler om «gåser» og «manner». Men dannelsene er naturlige nok.

De sterke verber tilegner barn sig senere end de svake. Eller rettere: de bøier de sterke verber svakt. Langt op i årene bruker de former som: blidde, gidde, slådde, fådde, tadde, syngte, bindte o. s. v. I vårt riksmål er det ikke få verber som har fått svak bøining i de senere år («gnidde», «glidde», Hamsun bruker «bydde», »bærte» og «skjærte» er meget utbredte vulgærformer; sjømenn sier alltid «farte»). Jeg har hørt en liten skoleanekdote som belyser barns stilling til de sterke verber. Rektor finner to småpiker som er vist ut på gangen. «Nå,» sier han; «hvorfor står dere her?» «Jo, vi ledde da vi bedde,» svarte den ene av dem gråtende.

Man kan trygt si at motviljen mot undtakene i barnesproget har vært en viktig faktor i sprogutviklingen. I vår tid, når alle skal lære å lese og skrive «korrekt», blir denne faktor redusert i betydning.

Otto Jespersen stiller også problemer under debatt — både teoretiske og praktiske. Av teoretiske er særlig interessant det bidrag Jespersen mener å kunne finne i barnesproget til belysning av hvordan dialekter kan bli til.

Det er egentlig den amerikanske forsker Horatio Hale som har fremsatt den teori Jespersen tar op. Den går ut på at barnesprog under visse betingelser gir grunnlaget for nye dialekter, ja endog for helt nye sprog. Slikt kan bare tenkes i de landene som har slikt klima at barn som kom til å leve alene, allikevel kunde vokse op. Slikt klima er det flere steder i Amerika. Derfor er det blitt så mange rent ulike indianersprog over forholdsvis små landvidder, mener Hale og Jespersen.

Jespersen polemiserer mot den tyske filosof Wundt som hevder at «det barnlige sprog skapes av barnets omgivelser, hvorved barnet selv vesentlig kun medvirker passivt». Jespersen kaller det «en av de forkerteste sætninger, jeg nogensinde har læst hos en stor videnskabsmand». Han hevder sterkt at barn har sprogskapende evne, men medgir rigtignok at de selvdannede ord som regel naturlig må ha et svært kort liv. Det sprog barna hører av omgivelsene, vinner over det som det skaper selv.

Av praktiske problemer drøfter Jespersen særlig hvordan vi skal lære barna å lese.

Han bryter staven ikke bare over den gamle stavemetoden, men også over lydmetoden Barn skal ikke lære å lese lydene enkeltvis, men i ord hvor de hører hjemme. Og på de første trin skal ordene staves mest mulig efter uttalen (han vil naturligvis rettskrivningsforbedring i sproget i det hele også). Denne metoden kaller han lydskriftmetoden; det er med vektige momenter han fremhever fordelene ved den. Han har selv brukt den, og han har for flere år siden gitt ut en «ABC og første læsebog efter lydskriftmetoden». Det forekommer mig som denne metoden står nær den «naturlige» metode, som de barn bruker som lærer sig selv å lese ved å spørre de voksne, eller som mange hjem har brukt uten å tenke på noen metode. Det vil si: lydskriftmetoden har de ikke brukt, for de har naturligvis brukt ordene i normal rettskrivning. Men barna har lært lydene i og med ordene; det er allikevel det vesentlige ved metoden.

Mot den opfatning at ordene skal skrives mest mulig efter uttalen, har man ofte fremhevet at barnet snarest mulig skal venne sig til det skriftbillede det siden skal bruke. Til det svarer Jespersen at 7-åringen har nok med én vanskelighet ad gangen. La barnet først lære å lese, siden å bruke en rettskrivning som så altfor ofte er meningsløs i sin lydbetegnelse

En konsekvens av Jespersens standpunkt — som han ikke trekker selv, må være at alle dialekttalende barn, ma ha dialekt-abc'er. Også de bør ha nok med én vanskelighet ad gangen Særlig i vårt land med de flokete sprogforhold vil abc-bøker med «lydrett» staving og dialekt-abc'er ha en opgave.

Det er viktige og interessante problemer Jespersen drøfter i sin bok. Men viktigst er det han lærer oss om barnet. Likesom sproget er et viktig middel til å lære mennesket å kjenne, er barnesproget et viktig middel til å lære oss barnesjelen å kjenne.

Derfor er Jespersens bok så viktig for alle som har med barn å gjøre, foreldre og lærere.

Didrik Arup Seip.

MADAGASSISK FOLKELYNNE

Av missionsprest K. E. Osvik.

Naar vi skal gjøre et forsøk paa at faa litt kjendskap til et fjerntboende og fremmedartet folks eiendommeligheter, saa er det ikke et liebhaberi som vi kan overlate til nogen faa særlig interesserte; men det er i den grad en aandelig nødvendighet for os, at det vil være skjæbnesvangert for os ikke at aapne vort sind til en vidhjertet og forstaaelsesfuld vurdering av et hvilketsomhelst folk vi paa en eller anden maate kommer i berøring med. Og verdenskrigen har jo paa en ny maate ført de forskjelligste mennesker sammen; og de har lært at kjende og vurdere hverandre.

Dette gjælder ogsaa *madagasserne* som vi her skal stifte litt nærmere bekjendtskap med. — «Av alle koloni-tropper er det gasserne man sætter mest pris paa», skriver en av vore missionærer (fru Parrot) fra Frankrig[1].

Vor undersøkelse av det gassiske folkelynne vil falde i to dele: *Den første* vil vise frem træk som gjælder i al almindelighet, men ogsaa saadanne som særlig passet paa forholdene *før*, og paa avsides steder og for gamle nu. *Den anden* vil særlig berøre det som nu er, og som især kommer den yngre slegt tilgode.

I.

Enkelte karakteristiske uttryk for det gassiske folkelynne i almindelighet og da særlig indenfor det ubrutte animistiske hedenskap.

1. *Ytre forskjelligheter* springer straks i øinene. — Og forskjellen mellem dem og os er mindst likesaa stor som forskjellen mellem brunt og hvitt. — Vi vil derute paa mange maater føle os i den bakvendte verden. Naar du møter dem er de meget høflige, men i førstningen svært høitidelige og reserverte. De har en rank

[1] Joh. Johnsons bok: «Det første hundredaar av Madagaskars kirkehistorie», gir en ypperlig og overkommelig skildring av dette interessante folk.

holdning og fører sig paa en værdig maate; men folk av de lavere klasser gir et noksaa servilt indtryk. De gaar helst i gaasegang. Manden først og konen efterpaa; for her som ellers utenfor den vesterlandske civilisations omraade er det manden som har rangen! At sitte paa huk med korslagte ben er den behageligste stilling de vet. Naar de f. eks. i en kirke er trætte av at sitte paa bænkene, sætter de sig enten ned paa gulvet eller paa huk op paa bænken.

Landsens folk pleier aldrig peke med haanden, men med læperne ved «at gjøre trut».

Spaden «staurer» de i jorden og brækker torven til sig, mens vi jo skyver eller trør den i jorden og velter torven fra os. Smaapiker og ældre med vil efter gammel gassisk skik stikke naalen fra sig naar de syr (som ved reparation av hampeklær og ved mattesying); og de vil motsat vor vis vinde traaden *til sig* paa nøstet (saa høire haand fører traaden ovenfra og nedover ved brystet); og de rører i gryten *mot solen*, mens vi instinktmæssig vil gjøre det ***med solen***.

Faar en gasser en haandvæske at bære, tar han den ikke i haandtaket, men tar den enten under armen eller sætter den paa hodet! Selv en liten ting som en flaske eller et saapestykke paa en fyrstikæskes størrelse bæres ikke i haanden, men sættes op paa hodet. — Faren heter altid efter sit barn. Han kan hete Rabé som ungkar og nygift, men Rainikàla naar han har faat sig en liten pike, som har faat navnet Ikàla.

2. Likesaa *bakvendt synes os deres uttryksmaate* at være.

Naar de skal si at «troldmanden allerede har dræpt de 2 okser» saa uttrykker de det slik: «færdig dræpt de okser to allerede den troldmand». Naar de tæller begynder de med enerne, saa med tierne og saa hver av de høiere enheter som har et særskilt navn like til million. Den heter «tapitr' isa» ɔ: slutten paa tallene — eller det høieste antal. F. eks. «aaret 1915» heter paa gassisk «det aar fem mere end ti mere end ni hundrede og tusen». I aktiv sættes subjektivet sidst som i eksemplet om troldmanden som dræpte de to okser. — I passiv staar det logiske subjekt som eiermand til verket og i «relative» verber (en slags mediumsform) blir til subjekt tat en eller anden mindre væsentlig biomstændighet som staar i forbindelse med hovedhandlingen. Denne relativform bruktes ofte før til at uttrykke noget som *skulde være* tvetydig og uforstaaelig. — En ting som gjorde sproget uklart var, at ordene ikke betydde stort. Naar jeg sa at en mand hadde solgt sin hest paa torvet, betydde ikke det liketil at han hadde solgt den; men det

kunde bare bety, at han hadde budt den frem til salg uten at bli av med den. — De manglet ord for en masse for os uundværlige begreper av abstrakt natur. Men saa hadde de en masse former for samme ting som betegnet forskjellige fine nuancer i tanken, og som er næsten umulige at holde fra hverandre for os europæere. — Alle disse nævnte sprogeiendommeligheter har sikkerlig sin rot i det egenartede folkelynne.

3. Vi merker os fremdeles gassernes *litet utviklede logiske sans.* Denne eiendommelighet hænger vel sammen med at de føler og opfatter instinktsmæssig, men reflekterer litet. De har derfor en gløgg evne til at gjætte; og selv naar vi europæere bruker de mest forkjerte ord og uttryk, forstaar de det snart av sammenhængen. Om en frue ved et uheldig ordvalg kommer til at si til piken noget som paa gassisk betyr at hun skal gaa og «vaske mændene», saa forstaar hun at fruen mente, at folkene skulde komme og spise! Ofte bruktes ikke bindeord til at uttrykke den logiske forbindelse, og andre tider bruktes nogen som betydde saa mange ting at det ikke var godt at vite andet end av sammenhængen, hvad den egentlig skulde bety. — Det var vanskelig for gasserne at skjelne mellem aarsak og virkning. Dette hang dels sammen med deres mangelfulde naturkundskap og dels med deres fatalistiske livsbetragtning eller skjæbnetro. — At smitsom sykdom kom fra baciller og fremmedes ved urenslighet og uforsigtighet, var en fuldstændig fremmed tanke for dem. Derimot ansaa de aanderne eller «Zanahary» (Vorherre) som sykdommers og ulykkers eneste ophav. — Og hvem kunde da værge sig? — Da en mand engang var kastet i fængsel for en forseelse, sa hans kone ganske resignert til missionæren, at det var «en Guds tilskikkelse», som vi hadde at bøie os for! — Naar der med vinden kom græshoppesværmer, ansaa gasserne det som en selvfølge, at det var græshopperne som foraarsaket vinden!

De kan saa gladelig leve i selvmotsigelsen uten at føle den. De tror at naar fædrene er døde, trænger de sine efterladtes underhold; og det er *saligheten* for de døde, at de mindes av de levende, mens det er *fortapelsen* at bli glemt. Men ikke desto mindre er det til fædrenes aander de ber, naar de vil ha lykke og rikdom og da fremfor alt barn, som er det bedste av alt!

Det er overmaate interessant at lægge merke til hvilken plass idéassociationer intar i det gassiske tankeliv.

En nærmere undersøkelse av dette forhold vilde føre os saa at si ind i hele deres religion og deres daglige liv med dets bitre og

hensynsløse kamp for tilværelsen slik som den arter sig hos animister og fatalister. — Her vil vi kun ta frem nogen faa træk.

Det som det kommer an paa efter deres betraktningsmaate er at ha alle usynlige magter paa sin side, tilbedste for sig. Og det sker bl. a. ved at fremkalde gode idéforbindelser. Og saa holde de onde fra sig eller la dem ramme motstanderen.

Et tryllemiddel (oddi's) kraft bestod ikke bare i *indvielsen* som jo og var overmaate omstændelig og omgit av symbolske (idéindgivende) handlinger, men den bestod i *dets ytre form* eller *dets oprindelse* eller endog i *gjenstandens navn*. Vildsvin-tanden var tegn paa vildt mot — blod var livsbæreren — noget som var brukket av var ulykkevarslende. «Okse» og «krokodil» var uttryk for styrke.

Ved den gassiske kunst «aa gjera aat», «fanalàm-páditra» o. l., altsaa ved besvergelser, religiøse renselser og helbredelser, samt ved en masse overholdelser av tabu-forskrifter, var det om at gjøre at skape de gunstige idéforbindelser. Man nævnte ikke noget som kunde minde om død og ulykke, selvom det var en blot og bar fonetisk likhet mellem gjenstanden og den ulykke de grudde for. — En haard trudsel eller en forbandelse kunde slaa sit offer med pludselig død. Det var i den gamle gode tid, tabu at nævne en avdøds navn.

Da dronning Rasohèrina (ɔ: «silkeormens puppe») døde i 1868, blev hendes navn tabu, og dermed alt som stod i forbindelse med silkeindustri indstillet i en tid utover.

Ind under den samme lov for idéforbindelsen falder vel og deres *dagvælgeri*. Dagene var dels onde og dels gode. Det gjaldt at træffe de rette for at ha lykken med sig. Kom en til en fremmed by maatte en vente utenfor til den dag det var gunstig at «drage op». Og det kunde ofte bli flere dage.

Tallene hadde sin egen mystiske betydning. Den 8de var og uttryk for *fiende*. Den 9de for de *avdøde fædres aander*.

Man hadde en dypt indgrodd sky for at nævne noget som kunde vække uhygge. Naar vi kan bli litt eller meget underlig tilmote naar det gaar løs paa livagtige spøkelseshistorier, undrer det os ikke at gasserne endda er et «mørkrædd» folk i ordets videste betydning.

Naar jeg saaledes nede i Baraland hørte vore katekister nævnte salmene som skulde synges i kirken, saa sa de rigtig efter grammatikkens regler, f. eks. 321, men var det 221 eller nogen anden indenfor 200 tallet gjorde de en undtagelse. Mon det ikke var

fordi der i den lydforbindelse forekom «ambiroan-dzato»? For «hundrede skyggesjæle» er vel helst nifst for enkelte av vore venner derute!

Endda mer fremtrædende end deres mangelfulde logiske sans er deres

4. *Svigtende moralske sans.*

Hedningerne har ikke betingelser for at tænke moralsk. Det er for en hedning aldrig spørsmaal om en handling er ret eller ikke — om et ord er sandt eller ikke. Han tænker altid paa, om et ord eller en handling *er gunstig* eller *ugunstig,* om den er farlig eller fordelagtig.

Spør jeg en mand borte i byen, om han har hørt noget ufordelagtig om den rike og adelige handelsmand Andriambé, saa svarer han noget ubestemt, eller at han ingenting vet. Efter en længere samtale faar jeg ut av ham baade det ene og det andet om de rygter som gaar. Men hadde han vært ræd for at bli drat ind i affæren og kanske bli den mægtige mands anklager, hadde han naturligvis negtet alt, det han dog saa inderlig vel visste; for han frygtet for den anklagedes hevn; og den kunde han aldrig i sit liv føle sig tryg for.

Vi forstaar av dette hvorfor de saa ofte lyver og forstiller sig og bruker sit sprogs rænker og list; det er for at undgaa at bli blandet op i en kjedelig affære.

En gasser som ønsker at faa noget hos mig, vil *aldrig ut med sit erende med engang,* men taler om alt mulig eller, forat han kan faa greie paa mit standpunkt og paavirke mig til gunst for sig — og saa kommer han med sit egentlige erende. — Opnaar han det, saa er det ikke saa nøie med om han løi, overdrev og fortiet væsentlige ting.

5. En anden ting vi maa merke os er

Gassernes eiendommelige æresfølelse, som er en blanding paa den ene side av en *feig undseelighet* for de store og mægtige, som de ikke vover at se i øinene, derav uttrykket «mena-mason' olona» blyg for folks øine, og paa den anden side av en sterk *og ømfindtlig æresfølelse.*

Derfor gir de indtryk av at være saa overdrevent beskedne og kan allikevel være meget slagfærdige for at værge sit ømme skind. De har jo f. eks. et ordsprog som sier at «det er bedre at dø end offentlig at bli tilskamme». Derfor læres de op fra de er smaa at svare slagfærdig i en snever vending. De maa i et ordskifte aldrig staa fast, men altid ha det sidste ord.

Vi husker vist den lille skolepike, Johs. Johnson fortæller om, som blev spurgt, hvem der var penest av europæerne eller gasserne. Det var et vanskelig spørsmaal; for gasserne synes vi er rædsomme med vor farveløse hud, vort ofte røde skjæg og vore blaa «katteøine». Men hun maatte svare noget som ikke støtte europæeren, og derfor sa hun rolig og betænksomt: «Naar vi kommer op i himmelen, blir vi pene allesammen!»

For at værne om sin ære maa de ofte skjule sin undselighet og sine følelser i det hele — de maa opbyde al sin kunst for at forstille sig for *ikke at røpe sig* og staa der med skammen.

6. En utpræget eiendommelighet ved gasserne *er deres passivitet,* som for en stor del hænger sammen med de naturforhold de lever i.

Arbeidsomhet ligger ikke for dem og dermed heller ikke *foretagsomhet.* Skal de arbeide liker de helst at faa en overordnet til at lede arbeidet (f. eks. nogen av hovastammen). For skal de lede det selv gaar det ikke videre tilfredsstillende.

De føler sig paa en maate imponerte av europæernes rastløse arbeidsiver og vidsynte overblik; men de føler sig ikke oplagt til efterligning. Og det er paa en maate ikke saa rart. For deres passivitet er *til en viss grad* likesaa naturlig for dem og kanske likesaa nødvendig for dem som deres brune hud i tropesolen. Gassernes medfødte efterlignelsesevne kommer dem ikke til hjælp her. Men se dem bare naar det gjælder at ta efter manérer, moter og — unoter! Eller hør en «herme» efter europæerens daarlige gassisk!

Og denne passivitet gaar igjen i deres sprog, hvor passiv er den mest brukte form og dertil den letvindteste at uttrykke sig paa!

Denne passivitet viser sig kanske mest i gassernes store *ansvarsløshet* overfor sine medmennesker. At vise barmhjertighet eller gjøre noget godt *mot nogen utenfor slegten* er en tanke som aldrig er opkommet i en hednings hjerte. — —

Noget som for den gassiske tankegang har mer bindende magt end baade logik, moral og pligt er hensynet til, hvad der er

7. *Skik og bruk* («fomba sy fanao»).

For skik og bruk bøier de sig med slavisk lydighet. Det er de tvungne til av sin religiøse tankegang. For animistiske hedninger er «fædrenes vilje» avspeilet i «skik og bruk» og de avdødes aander passer vel paa at disse uskrevne love blir nøiagtig overholdt. — Der blir aldrig rum for nogen grublen over hvor-

vidt disse gamle bud og forbud kan være *skadelige* eller *upraktiske*. —

Denne deres eiendommelighet gjør at det er vanskelig at faa indfort noget nyt som støter an mot det som er «skik og bruk». De er i høieste grad konservative, trods sin evne til at ape efter. Ja, indenfor det ubrudte hedenskap er fremskridt aldeles umulig.

Ifølge skik og bruk maatte der slagtes en masse kvæg ved en stormands begravelse — jo mægtigere mand des mer kvæg. Og det hændte saaledes ofte at hele bygder blev utarmet paa grund av de kostbare begravelser. Men det var en aldeles fremmed tanke at gjøre nogen forandring i skikken for det. Selv i det allersidste har en forenkling av begravelsesskikkene vanskelig for at slaa igjennem.

De spar op sine rismarker med almindelig spade. Og det gaar baade sent og er tungvindt. Men det er overmaate vanskelig at faa dem til at anskaffe sig plog og pløie med en av sine okser. Heller ikke bryr de sig om at faa harv, men later okserne «manosy», traakke rismarkerne paa samme maate, som det har været gjort fra arilds tid. —

Om vinteren naar alle beitesmarker er avsvidd av tørken, som f. eks. i Baraland, kunde det være godt for de store kvæghjorder, om der var sørget for litt fôr, saa de kunde komme over den værste «vaarknipe». Men det var noget som aldrig hadde været gjort, og som derfor ingen følte sig opfordret til at gjøre, hvor meget de end kunde indse nødvendigheten av det, naar vi talte om det. —

Naar et gassisk egtepar tjener hos en dannet europæisk familie, læres de op at lage europæisk mat og stelle huset paa europæisk vis. Men de gjør intet forsøk paa at praktisere sine kundskaper og sin dygtighet i sit eget hjem, men indretter sig efter almindelig gassisk skik og bruk. — Dette er jo fra én side set rigtig og. De skal ikke ape efter europæisk levesæt. Men mer fremskridt i deres stel kunde være høist paakrævet.

8. For at forstaa mange eiendommeligheter hos gasserne maa vi ta i betragtning

Deres utprægede lidenskapelighet.

Sin sorg og fortvilelse kan de gi de mest ubeherskede og tøileløse uttryk. En som har overvært en hedensk begravelse vil vel aldrig kunne glemme de vilde hyl og den haapløse graat. Og likesaa ubehersket kan de gi uttryk for glæde og begeistring i sang og lek.

Selv under menighetsmøter, hvor der var «hira gasy», etslags religiøse gassiske korsange med ofte halvhedenske toner, saa man ikke sjelden at de sang sig saa at si op i ekstase.

Mest viser lidenskapeligheten sig i deres grænseløse usedelighet. Den var saa almindelig, at de ansaa den for en ganske almindelig og naturlig ting; og de trodde ikke om nogen, at han levde hvad vi kalder et pletfrit liv. Sit syn paa *egteskapet* uttrykte de med et ordsprog som lyder slik: «Egteskapet er ikke knyttet med knuter men bundet med løkker» (forat det lettere skal gaa op igjen, naar det behøves!) —

Imidlertid — paa grund av de tusen hensyn en animist hadde at ta — maatte han dog helst skjule sine følelser. Saa det var ikke ofte han kastet masken av. —

9. Endelig litt om gassernes *æstetiske begreper*.

Som vi allerede har nævnt engang, synes gasserne vi europæere er stygge og grimme.

For gasserne er rank holdning noget som særlig ansees for skjønhet. Og det kan vi være enig med dem i. Mer delte blir vel meningerne, naar der til gassisk skjønhet hører store, sorte spillende øine, flat næse, tykke læper og skinnende fremstaaende tænder — fettglinsende hud og m. m. — Dog er stammerne derute saa forskjellige i utvikling, og derfor er der ogsaa stor forskjel paa «smak og behag».

Klærne er for gasserne mer end for os nordboer et middel til at pynte sig med. De liker derfor skrikende farver, og det som kan vække opsigt.

Naar der skal kjøpes tøi til «lamba», vil en jevn mand fra landet foretrække den del av tøirullen, hvor firmaets reklamebokstaver og handels- og varemerke er paatrykt i rødt og blaat. —

Gassere som er komne mer i berøring med europæerne, vil studere modejournaler fra Paris og kataloger over «alt mulig» fra St. Etienne for at finde noget som kan falde i smaken. Om det ikke gaar alle som det gik vor trofaste ven Ravato, som juledags morgen kom til kirke i floshat, diplomat, trikotbenklær og barbent! saa gaar det dog slik at de har meget vanskelig for at klæ sig med smak, naar de skal ta efter europæiske moter. Derimot synes jeg den lyse kakidres med straahat og «lamba» virkelig er klædelig for mænd; og den gassiske «reformkjole» og lamba er en meget tiltalende dragt for kvinder, især naar de sætter sit haar op paa enkleste maate med ett skill og fletterne knyttet sammen i nakken. —

Om kunsten i den gassiske tid er der ikke saa svært meget at si.

De stod forholdsvis høit i vævning og husflid forresten som kurv- og mattefletning. De kjendte til kunsten at utvinde og smi jern, saa de holdt sig selv med økser, spyd og spader.

Deres *dekorations-* og *ornaments-*kunst stod paa et overmaate primitivt standpunkt. — Deres opfatning av farver og farvesammensætninger er ogsaa fjern fra vor.

Den *egentlig nationale gassiske sang og musik* var ytterst enkel og ensformig. — En kunde i timevis sitte og nynne paa en monoton melodi akkompagnert av en slags guitar som kaldtes «valiha». — Engang traf Hodnefjeld og jeg en «violinist» nede i Famòfo ved Mangòkifloden. Han spilte noget som kunde være den vildeste springdans, avbrudt av nogen gjennemtrængende hyl frembragt dels paa instrumentet dels av spillemanden selv, som helt var revet med. — Han var grepet av sin musik! Gasserne har næsten ikke tonestykker i moll. — En gassisk prest sa engang at moll-toner var «altfor triste», derfor bruktes de ikke saa meget. Har og hørt at man ansaa moll-toner for særlig erotiske.

Blandt hovastammen, (som mest er paavirket av civilisationen) er nu store fremskridt at merke med hensyn til musikalsk smak og opfatning, selvom denne er og altid vil bli gassisk. De lærer og at spille de forskjelligste europæiske instrumenter. —

Den kunstart som stod virkelig høit blandt gasserne, var *veltalenhetskunsten,* (om den kun uegentlig hører med under dette avsnit).

Det er merkelig at se, at længe før bøkernes og skolekundskapernes tid hadde de gamle gassere særskilte ord for de forskjelligste slags mundtlige meddelelser og taleformer, — vi kunde gjerne si «digtarter». — Og de gode gamle gjorde sig ikke skyldig i nogen begrepsforvirring som mangen almindelig gasser nu kan gjøre. De gamle sa aldrig at eventyr var fabler eller at ordsprog var tankesprog — eller at offentlige kundgjørelser var foredrag.

I sit sprog ga de uttryk for sin intelligens og livsvisdom, for sin fantasi — sin vittighet — sin høflighet og store snedighet. — I mange henseender kan det sies, at det gassiske sprog i sin knaphet, kraft og billedrikdom, har sin klassiske skjønhet som vi ikke kan la være at beundre saa sandt vi vil sætte os ind i det. Det som var «godt sagt» hadde for gasserne mere beviskraft end saklige grunde. Ordsprog var ofte lov.

Det billede vi med nogen faa streker har søkt at tegne av det

gassiske folk, vil ikke bli riktig om vi ikke tok hensyn til hvad indflydelse *den nye tid* har hat paa det.

Det vil vi se litt nærmere paa i det følgende avsnit.

II.

Kristendommens og kulturens indflydelse paa det gassiske folkelynne.

Her vil jeg kun tale om kristendom og kultur som samarbeidende kræfter, — «*kristendommens kultur*» om man vil.

Der er nok paa Madagaskar (som andre steder i verden) kulturstrømninger som intet vil ha med kristendom eller religion at gjøre. Men disse er en ulykke for land og folk; det har vi ikke faa eksempler paa derutefra.

1. *Vi kan først nævne at det gassiske folkeliv civiliseres* (for at begynde med det mer utvortes).

Med kristendommen mildnes sederne. Der blir ro og orden i landet. Der hersker lov og ret. Den enkelte er beskyttet ved et paalidelig retsvæsen. Der er oprettet et organisert sundhetsvæsen. Dette er alt frukter av kristendommen (indirekte), formidlet gjennem det franske kolonistyre. —

Folk blir mer renslige (skjønt der er langt frem mot maalet!) De lærer at nytte de forskjellige hjælpemidler den franske stat rækker dem til landets vel og fremskridt. Vi kan nævne — foruten post og telegraf — gode landeveier, bidrag til vandledningsarbeider for jorddyrkning o. l. De løftes økonomisk og socialt. Og dette skaper en ny tankegang — et nyt livssyn.

2. *Deres sprog er utviklet og gjort brukbart til at uttrykke de nye tanker som kultur og kristendom har bragt med sig.*

Dette gjælder særlig ambaniàndrodialekten som først blev bearbeidet av engelske missionærer (for ca. 100 aar siden) og som er blit Madagaskars «riksmaal».

Efterat sproget er kommet ind under videnskabelig bearbeidelse, og der allerede er vokset frem en gassisk literatur, er *sproget fæstnet,* saa de gamle ord har faat en bestemtere betydning, og der hvor der manglet ord og tanker blev disse indført dels ved benyttelse av fremmedord, som maatte læres av de indfødte, dels ved omskrivninger og dels ved at opta ord som allerede var i sproget, men som var litet brukte og derfor kunde fyldes med nyt indhold.

Kristendommen kom med en mængde tanker som trængte rene kar til at bli opbevart i. Og saa maatte der vælges de bedste ord som fandtes, men som oprindelig var tankefattige; — eller de maatte lage nye ord og omskrive de nye uttryk og tanker — og saa indprente den helt fremmede betydning ved aarelang anskuelsesundervisning og personlig eksempel.

«Fitiavana», kjærlighet, var i gamle dage lidenskabelig erotik — nu er det noget helt andet, idet det er uttryk for det største av alt — Guds kjærlighet!

Naade heter paa gassisk «fahasoavana» og betyr egentlig noget godt. Retfærdighet heter «fahamarinana» og er (som det foregaaende) en abstrakt form som betyr «horizontalhet» eller den tilstand at være vandret! —

Sproget er renset for en masse tvetydigheter og nøkent hedenskap. En ung engelsk missionær som vilde bruke folkelige uttryk i sin præken kom engang til at si noget saa uanstændig at kvinderne trak lambaet over ansigtet. Slik resikerer man neppe nu. Men vår maa en være. — Sproget er saa at si blit *kristnet*.

Og det er skikket til at uttrykke selv vanskeligere ting. Selvom gasserne aldrig har sin sterke side i tankeklar uttryksmaate, vænnes de mer og mer til det under omgangen med europæerne og deres sprog utvikles ogsaa i den retning. —

3. *Den logiske sans* er likeledes under stadig opøvelse ved berøringen med europæisk tænkesæt og ved et utvidet kjendskap til naturen — et kjendskap som breder sig til det bredere lag av folket, særlig hvor man kan læse. — De begynder at forstaa at elektrisk kraft og torden er i slegtskap. — Likeledes at likesom kobbertraaden leder elektrisk strøm, ledes ogsaa lynets elektricitet ned i jorden. Merk at lynavleder heter «fandribàratra» «tordenfælden». — De begynder ogsaa at forstaa at uforsigtighet med smitte bringer sygdom videre, og en som lever usedelig vil ogsaa høste som han har saat.

Blandt de ting som særlig tvinger folk til at tænke logisk, er opøvelse i regnekunsten og i grammatik, omend disse to fag hører til det gasserne har mindst anlæg for.

4. *Den moralske sans* som vi saa var saa forkrøblet av hedenskapet, er under sterk og stadig vedvarende paavirkning av kristendommen.

For en kristen gjælder det jo ikke at spørre først efter det gunstige og behagelige, men efter det rette og sande, det som vi sammenfatter under uttrykket «*Guds vilje*». Og de læres da op

til hensynsløst og frygtesløst at indrette sig efter denne vilje. — Nu; vi maa ikke vente for meget av den endda. De har gammel ond arv — som længe vil ha dype røtter i dem. .

Det store er, at vi allikevel ser der opdrages en stadig større skare av *kristelige karakterer*, som *vil* og *vover* at leve efter det som de vet er ret. —

I gamle dage var gasserne meget upaalidelige i pengesaker. Forvaltet de offentlige midler minket disse stadig mellem forvalternes hænder. Laante en noget var det aldrig tanken at betale det igjen. Deres renter var det rene aager. Og selv skikkelige folk somlet noget forskrækkelig med betroede midler. At vi da blandt de kristne kan finde paalidelige kasserere, laantagere som betalte punktlig o. l. er en seier for evangeliet. —

Gjennem disse kristne karakterer faar evangeliet øve sin stille indflydelse paa de brede lag av folket og skape *en moralsk folkemening* eller en vaaken folkesamvittighet.

Usedelighet, tyveri, banden, mened o. l. stemples nu som synd. Og selvom der endnu er meget som burde vært anderledes, er det dog et fremskridt, at det onde nu mer maa krype i skjul for at kunne eksistere der, hvor det før gik nøkent ved høilys dag!

5. *Ansvarsfølelsen begynder at vaakne.*

At ta sig av slegtninger var nok et uundgaaelig pligtarbeide. Men ansvar for medmennesker utenfor slegten var for en hedning utænkelig.

Arbeide var nedværdigende og overlotes mest mulig til slaverne og kvinderne. — Ingen ting var gasserne saa rike paa som — tid.

Nu derimot begynder der paa den gamle slegtfølelses grund at oparbeide sig en ansvarsfølelse for medmennesker — ikke alene indenfor slegten eller stammen, men ogsaa i de nærmeste kredser utenfor f. eks. i bygden, i menigheten, i distriktet, i provinserne (utkanterne). I samme grad som kristendommen faar magt, vokser ringen utover av dem som de føler sig ansvarlige for eller forbundne med. — Og med dette vokser ogsaa bevidstheten om *arbeidets nødvendighet,* og om at tid er penge. Og dermed vokser arbeidsglæden; og de oplever noget av det, at «arbeidet adler».

6. Kristendommen har ogsaa formaat at skape *inderlighet* i det gassiske følelsesliv, som er saa behersket av lidenskapelighet eller en kjølig avmaalthet.

Denne inderlighet viser sig kanske bedst i vor norske missions menigheter, hvor det for os eiendommelige gemyt mest har øvet sin indflydelse. Dette gemyt ser vi igjen ikke bare i prækemaaten,

men ogsaa i salmerne og sangene de digter og synger — men kanske allermest i bønnerne de ber. — De har lært at aapne sig for Gud og være fortrolige med ham. — De blir mer oprigtige og hjertelige i sin omgang med sine medmennesker. — De har faat flere og rikere og dypere følelser, men kan samtidig gi dem et mer behersket og varmhjertet uttryk.

Her kunde endda være mer at si om den nye tids indflydelse paa det gassiske folkeliv og dermed ogsaa paa folkelynnet, selvom dette sidste senest paavirkes. Men vi vil bare tilslut si at denne paavirkning kun kan sies at ha gjort en *god begyndelse.* —

Vi ønsker ikke at gasserne skal bli «europæere». For som saadanne vil de bli uselvstændige, indbildske og naragtige, aldrig mer end halvt i nogen ting. —

Derimot faar de utvikle sig i troskap mot sin gudgivne egenart og opgave, vil de bli et selvstændig, selvhjulpent og aandelig modent folk, som kan gjøre sin indsats i det mellemfolkelige liv. Og de bedste mænd derute nu har vist at folket — trods sine mange feil — har gode evner og mange store muligheter.

K. E. Osvik.

ET BREV OM NORSK SPRÅK

Dette brev fikk jeg mens jeg var i Danmark, nettop som jeg hadde forsøkt å forklare en av «Kirke og Kultur»s gamle trofaste abonnenter dernede hvordan Norge måtte ha sin egen vei med språket. Dessverre kunde jeg ikke efterpå rekke ham med dette min gamle rektors brev, som meget bedre enn jeg hadde formådd det, tegner et levende og også for dansker forståelig billede av den vei norsken har måttet gå. Da kom jeg på den tanken å be rektor Knudsen om å få legge brevet frem for *alle* våre lesere, ikke minst for de danske og svenske. De vil forstå at i oss norske må den 80-årige rektors ungdomsfriske tanker fremkalle en egen varme.

Red.

Sandene, Nordfjord, $^{20}/_{8}$ — 19.

Hr. sogneprest Eivind Berggrav!

De vil nok bli forundret ved å få brev fra mig, Deres gamle rektor i Fredrikshald; men kanskje De minnes mig som jeg minnes Dem. — — —

Siden har jeg på en måte atter møtt Dem, på en felles slagmark, nemlig i opropet til østlandsk reisning, som De vel har en stor del i. Jeg kaller det en felles slagmark, for i sprogstriden har også jeg tatt del like fra ungdommen av. Det var fristende for mig å undertegne det opropet; jeg undlot det, fordi jeg ikke var sikker på at vi med østlandsk reisning mente det samme. De syntes å ville noe i likhet med Åsens landsmål, en reisning for Østlandet som Åsens for Vestlandet, og en sådan vilde jeg ikke være med på. Jeg mener nemlig at vi i vårt riksmål *har* en vesentlig østlandsk reisning, som dog i sin *dypeste* grunn har så meget til felles med den vestlandske at de måskje engang i fremtiden kan møtes og bøie sig sammen. Jeg grunner dette håb på at begge retninger har samme nasjonale ophav og samme mål. Herom vilde jeg gjerne tale med Dem, men da jeg ikke kan komme til Dem og De heller ikke til mig, må jeg ty til pennen, som dårlig erstatter en fri muntlig samtale. Nu vil jeg dog late som om jeg satt hos Dem, og så begynner jeg med noe

helt personlig, nemlig om min egen utvikling til det standpunkt jeg nu sproglig står på.

Jeg var i min studenttid, siste halvdel av 50-årene en slags målmann, abonnent på «Dølen» o. s. v. Men det varte ikke lenge. Jeg og flere med mig, alle østlendinger, følte at landsmålet stod oss for fjernt til at det kunde bli vårt sprog. Det som tiltalte oss i landsmålet, var at det var helt norsk, hvad vårt ikke var; vårt skriftsprog, vesentlig dansk, bar på et provinsmerke; men dette merke, mente vi, måtte og burde kunne fjernes. Wergeland hadde begynt, og vi holdt oss til hans ord: «Det norske sprogs gjenreisning er en nødvendighet, spirende av samme rot som frihetsfølelsen; politisk selvstendighet avføder alltid litterær.» Og denne gjenreisning, det skjønte vi, måtte begynne med en fornorskning av vårt skriftsprog, så det kunde bli et troere billede av norsk tale; det ansa vi også som en sak av stor nasjonal betydning. Men Wergelands ord stod ikke i høi kurs den tid. Welhaven hadde trukket sig tilbake fra kampen; der var inntrådt en stillhet, og i denne stille tid var Andreas Munch den feirede dikter, og skandinavismen holdt på å døive nasjonalfølelsen. Den blev dog holdt i live ved den med romantikken skapte interesse for norsk folkediktning, således som vi lærte den å kjenne i Asbjørnsen og Moes gjengivelse av folkeeventyrene. Den vakte til live en ny norsk sprogfølelse; det var hjemlige toner der lød til oss i den norske romantikk. Og ingen var vel mere lydhør enn vi unge studenter. Vi svermet for «Til Seters», og til seters måtte vi i mere enn én forstand. Norsk var ikke dansk, det var klart, og norske vilde vi være. Jeg husker at jeg som student laget mig en samling av norske ord og vendinger som jeg hentet fra folkeeventyrene; de skulde erstatte de danske. Men vi måtte jo også erkjenne at selv de ord vi hadde tilfelles med dansken delvis *lød* forskjellig fra dansk; var vårt skriftsprog dansk, med vårt talesprog stemte det ikke. Nu levde der blandt oss en mann av bondeætt, overlærer K. Knudsen ved Kristiania Katedralskole, som hadde et skarpt øre for denne forskjell mellem vårt talesprog og skriftsprog og gjorde det til en livssak for sig a få hevet denne forskjell; han krevde norske ord og ordformer godkjent som i tale så også i skrift efter sin lyd, — altså en fornorskning av skriftsproget, en gjenreisning av det norske sprog i Wergelands ånd. Men han møtte lenge samme motstand som Wergeland og fra samme hold. Vårt talesprog hadde, særlig i byene og hos overklassen, gjennem lange tider vært under dansk påvirkning og frembød ikke noen bestemt og fast norm; en sådan hadde man i den

danske rettskrivning, som kom til å betraktes som sproget i en foredlet form, felles for nordmenn og dansker. Især i de høiere lag i samfundet, blandt dem som med noen rett kalte sig «de dannede» i folket, men også stod «folket» fjernest, holdt mange sterkt på dette fellesskap og betraktet en fornorskning av vårt skriftsprog nærmest som en forsimpling. Overlærer Knudsen blev længe oversett, snarest uglesett, men da Bjørnson søkte ham op, gikk i skole hos ham, tilegnet sig hans syn på vårt sprog og skrev derefter, blev stillingen en annen. Da blev grunnen lagt til det norske riksmål i skarp motsetning både til landsmålet, der kunde bygge helt på norsk grunn, og til vårt boksprog, som hadde sin rot i Danmark. Grunnen blev lagt, men heller ikke mer. Bjørnson blev stående alene med sin rettskrivning i litteraturen; men han blev allikevel banebryteren for den Knudsenske reform, selv om den først måtte gå gjennem skolen. Vi unge, som senere trådte i skolens tjeneste, kom til å ta del i striden, menn som Joh. Storm, J. Års, M. Nygård o. fl. og tildels på forskjellig side. Det falt i min lodd som ekspedisjonschef for skolevesenet å øve noen innflytelse på morsmålsundervisningen, og i hvilken retning kan sees av de rettskrivningsregler som blev autorisert til skolebruk i 80—90-årene. De er forfattet av J. Års og S. W. Hofgård. Det prinsipp som ligger til grunn for alle oplag av disse regler, er at skriftsproget skal såvidt mulig rette sig efter *dannet norsk tale* med vekten lagt på *norsk*. Den Knudsenske retning blev altså den seirende innenfor skolen, men også bare der. Utenfor skolen blev dens rettskrivning ikke brukt; den blev på det skarpeste bekjempet i pressen, og i litteraturen var der neppe noen som fulgte den uten Bjørnson, som dog i meget fulgte sitt eget hode. Det siste fremstøt i skolens rettskrivning i de årene var godkjennelsen av de hårde konsonanter i særnorske ord i skriftsproget; videre fremskritt blev stanset. Men i 1907 blev motstanden brutt. Det nasjonale gjennembrudd i 1905 førte også med sig et sproglig gjennembrudd. I 1907 fikk vi for første gang en offisiell rettskrivning; det var i det vesentlige *skolens* rettskrivning, kun at dens prinsipp blev mere gjennemført. Norsk tale og skrift faller nu nærmere sammen; riksmålet fikk et avgjort norsk preg.

Rettskrivningen av 1907 fant straks stor tilslutning, men det viste sig også snart at den ikke længe kunde bli uforandret. Der var forsiktigvis innrømmet en viss valgfrihet mellem gammelt og nytt; det blev det nye som seiret, det vil si det norske, norsk lydbetegnelse og norske former. Dannet norsk tale, som skulde være

norm for skriftsproget, var vanskelig å hevde som norm, fordi dets eksklusive karakter mere og mere måtte opgis; som bysprog hadde det alltid vært under sterk påvirkning av folkesproget i og omkring byene, og denne påvirkning var i tiltagende. Men ikke nok dermed; folkesproget blev mere og mere pågående i sitt krav på å anerkjennes som norsk i motsetning til boksproget, — bevisstheten om den sproglige forskjell innenfor vårt folk blev mere og mere levende og fordringsfull.

Riksmålet bar på en arv fra dansken, folkesproget var helt norsk. Skulde riksmålet bli folkets sprog, måtte det bli mere og mere norsk; fornorskningen måtte fortsettes. Det vestlandske landsmål truet med å kløve vårt folk; nu var der også tegn til en sideordnet østlandsk reisning. Her var gode råd dyre, og den komite som var nedsatt for å forberede et nytt fremstøt i norsk rettskrivning, visste ikke bedre råd enn å senke gjerdet mellem riksmålet og folkemålet, sette døren på klem mellem begge. Jeg tror det var et godt råd.

Men det er nok ikke den almindelige mening å dømme efter den motstand komiteens forslag har møtt innen riksmålsfolket, det forslag til ny rettskrivning som nu er vedtatt for administrasjonen og skolen. Der er endog stiftet et forbund til vern om riksmålet, «*som er i fare*». Efter sammenhengen er det først og fremst rettskrivningen som skal vernes om — i kulturens navn. Har da vi en rettskrivning i samme forstand som andre kultiverte land? *Der* har skriftsproget litt efter litt fått en fast form, som alle bøier sig for, fordi talesprog og skriftsprog der har utviklet sig sammen ut fra sin rot i folket selv, — fordi det hele folk i sine beste menn har vært med å forme det, og alle i det felles skriftsprog ser folkesproget i en foredlet skikkelse. Det kan hende at skriftsproget er blitt tilbake for talesproget; men vil vi kjenne rettskrivningen i et kultursprog, henvises vi alltid til litteraturen, som viser den i en fast, almengyldig form, den alle respekterer. Har *vi* en sådan rettskrivning? Vi hadde den til en viss grad da våre forfattere skrev dansk; men det er lenge siden, og aldri har vår litteratur med hensyn til rettskrivning vist oss et så broket billede som *nu*. Vi kan tenke på motsetninger som Hj. Christensen og Nansen og alle de andre som står hinannen nærmere eller fjernere, Kinck, Hamsun, Heiberg, Krag og hele hærskaren av folkelivsskildrere, hvor er enheten? I litteraturen fins den ikke. Kanskje i pressen? En del har gått over til rettskrivningen av 1907, en del ligger bakefter. *Nei*, riksmålet har ingen fast rettskrivning. I det store

og hele følger de skrivende den rettskrivning som de i sin tid har lært på skolen, skolens rettskrivning altså, og den har aldri vært helt konstant. Det er da ikke lett å skjønne hvad det er for en rettskrivning som Forbundet til vern om riksmålet skal verne om. Der er vel dem som helst vil skrue utviklingen tilbake og krever den gamle norm for rettskrivningen respekteret, nemlig «dannet norsk tale», som den ennu kan høres i enkelte mere eksklusive kretser i vårt samfund. For dem skriver en yngre norsk forfatter i en korrespondanse fra Weimar at han vandrer omkring i den lille provinsby og kjenner «*duften av det nyslagne hø*». Andre mener vel at en reaksjon er umulig, men vil søke å stanse bevegelsen; de har fått nok av norskhet. De fleste finner det vel umulig å stanse, men vil *lede*. Og derom vil visstnok alle være enige at en ledelse trengs, et ledende prinsipp. Men dette prinsipp må ikke søkes i en teori om hvordan vårt sprog helst bør være, men i virkeligheten, i våre sproglige forhold som de nu engang er. Virkeligheten viser oss et sproglig splittet folk, et riksmål som vil være og mener å kunne bli det hele folks sprog, men ikke kan det som det er fordi det står folkesproget for fjernt. Folkesproget trenger på, trenger inn, og får det ikke innpas, skiller det sig ut. Det er stillingen. Strevet for et skriftsprog som hele folket vil godkjenne som sitt fordi alle har del deri, må gå ut på å bygge bro mellem det vi kaller riksmålet og folkemålet. *Det* må være prinsippet, og *det* er prinsippet for den nye rettskrivning.

Et av midlene til å bygge denne bro er den adgang som den nye rettskrivning gir til å bruke folkemålets hunkjønnsformer i riksmål. Men der er vel heller ikke noe punkt i den nye rettskrivning som har vakt større motstand. Det riksmål som vil gjelde for dannet tale, normalt riksmål, har bare de to kjønn, felleskjønn og intetkjøn; å gjenopta hunkjønnsformen efterat sproget har avlagt den som en gammel drakt, må da være et åpenbart tilbakeskritt, sier man. Og man kan til støtte for en sådan påstand anføre tyskeren Grimms dom om det engelske sprog, som efter hans mening hadde kommet lengst i utvikling fordi det i høiere grad enn andre sprog hadde skilt sig ved grammatiske former, også for grammatiske kjønn; engelsken har kun ett kjønn. Grimm ser deri en fordel fremfor det tyske sprog som har sine oprindelige tre kjønn. Engelsk er opstått ved en brytning mellem angelsaksisk og normannisk-fransk, og ved denne brytning blev begge sprogs former avslitt, altså ved en naturlig process. Et sprog er i sin

grunn et naturprodukt; menns vilje kan ikke forandre et sprogs natur. Således har det tyske sprog sine tre kjønn nu som før — det samme har det norske folkemål i alle bygder og byer, i hele Norges land (undtagen Bergen). De tre kjønn hører folkemålet til som en eiendommelighet det ikke kan bli kvitt. Vi må regne med det som det er, og det *vil* regnes med som det er. *Kan riksmålet komme det imøte på dette punkt?* Det kan fordi riksmålet som talesprog har hunskjønnsformene i hverdagssproget så å si på grensen mot folkemålet; de kalles vulgære, men kjens hjemlige og vidner derved om gammel hjemstavnsret i vårt talesprog. Forbindelsen med folkemålet er ikke løst. Hunkjønnsord glir også inn i en gren av vår litteratur, jordbrukslitteraturen; jordbruksforfatterne skyr dem ikke, *koen* må vike for *kua*. Jeg har latt mig fortelle at Bjørnson engang i et selskap opkastet det spørsmål hvem der skrev best norsk her i landet, og at han selv besvarte spørsmålet med jordbruksdirektøren *Hirsch*. Jeg kjenner ikke til om Hirsch i sine skrifter brukte hunkjønnsformen; men blir de godkjent som de er blitt ved den nye rettskrivning, er det sannsynlig at de vil bli brukt særlig i jordbrukslitteraturen, hvor de naturlig hører hjemme. Vi får da en ny prosa hvor disse former ikke lenger støter, og hvad så videre vil skje, kan ingen si. Riksmålet er intet ferdig sprog; det er en sprogdannelse på norsk grunn, hvorunder det fremmede i vårt talesprog trenges ut, og det norske trenger sig inn. I sitt dikt «Møllergutten» viser Welhaven hen til de kilder «hvor vor Kunst i Toner som i Tale, altid finde kan sit friske Væld». Kilden til riksmålets fornyelse er folkemålet; det har det vært og må være, hvis riksmålet skal vokse sig sterkt og bli det som det kaller sig. Med godkjennelsen av folkemålets tre kjønn i riksmålet, skrift og tale, er et viktig skritt tatt mot vort folks sproglige ening, vel en av vår tids største nasjonale og sociale opgaver.

Den nye rettskrivnings spesielle regler for rettskrivning i egentlig forstand forbigår jeg her; de må få sitt eget forsvar. Med hunkjønnsordene er det en annen sak; der gjelder det mere enn rettskrivning. Jeg spør mig selv om den nye rettskrivning vil bli fulgt utenfor skolen; den har jo møtt stor motstand fra mange kanter. Jeg vet ikke om det også gjelder landsrepresentanter; jeg har tenkt mig at motstanden vil være mindre sterk på landet. Mon den vil bli brukt på landbruksskolene, høiskolen på Ås? Ingen kan ha bedre greie på det enn De; derfor er det også til Dem jeg retter denne henvendelse —

av interesse for saken. Den har ligget mig på hjerte siden jeg var ung; nu er jeg gammel, men jeg blir som ung når jeg tenker på sproget vårt. *De* har vist at De kan og vil slå et slag for det, virke for det om ikke helt med samme mål for øie som jeg, så dog i samme ånd. Derfor har jeg trodd jeg kunde bry Dem med dette lange brev; naturligvis vil De gjøre mig en stor glede ved å besvare det, gjerne likeså kort som jeg, gamlingen, har vært vidløftig.

Med det hjerteligste håndtrykk

Deres gamle rektor

D. F. Knudsen.

LITTERATUR OG NOTISER

Om Norges kirke

er det utkommet en bok i Kjøbenhavn (hos Gyldendal) utgit i en dansk serie «Kirke og folk», og besørget av dr. *Olaf Moe*. Boken er altsaa nærmest tænkt for danske læsere og bør bedømmes efter dette synspunkt. Men ogsaa for os nordmænd synes jeg den er interessant. Den er ikke den ventede bok om vor kirke, men den er en forløper.

Hovedfeilen synes jeg er den at artiklene ikke er samarbeidet og deres volum ikke avveiet i forhold til hverandre. *Mikael Hertzbergs* lille oversigt over «Den norske kirke i de sidste 100 aar» er bygget over nøiagtig det samme stof som følger i det næste bidrag, *Olaf Moes* langt koncisere, meget klare «Norsk teologi i de sidste 100 aar». Og saa faar vi endda baade en gang og to ganger deler av det samme op igjen i de sær-grener av kirkens liv som behandles senere. Her præges boken ogsaa sterkt av øieblikket, f. eks. i *Skagestads* meget detaljerte opsæt om frivillig menighetsorganisation, hvor 5 sider er fyldt av «Grundregler for St. Johannes menighetsraad» (Stavanger) og hvor der er yderligere 5 tætte petit-sider med forskjellige slags grundregler. Denne artikkel som omhandler noget ganske begynderagtig i vor kirke, et felt hvor vi desuten ikke har stort aa fortælle danskene, er en halv gang til saa lang som bidraget om «Indremission i Norge» (av *Edv. Sverdrup)*, dobbelt saa lang som redegjørelsen for Norges ydre mission (av *Andreas Riis)*, to omraader hvor Norges kirke i særegen grad har gjort erfaringer og skapt organisationer som vi kan være stolte av. Gudstjenesten i Norge har faat 1 — en — side.

Men dette paa sit vis aktuelle drag ved boken har en særegen interesse for norske læsere, som vel ogsaa mer end de danske vil gripe med begjær den lille fine historiske oversigt, ført op til vore dager, som Olaf Moe har git. Det dobbelte øiemed som boken har, dels en adresse til utenforstaaende, dels et indlæg i dagens arbeide her hjemme, gjør den litt ujevn aa læse. Men den er interessant skrevet, og trykken og formatet er sjelden behagelig og fint, rent lækkert, saa jeg synes boken var baade velkommen og fængslende.

Friedrich Naumann.

Friedrich Naumann kunde med større ret end de aller fleste bruke om sig selv — som han engang gjorde det — C. F. Meyers ord: «Ich bin kein glatt geschrieben Buch, ich bin ein Mensch mit seinem Widerspruch».

Da han i 1903 gav ut sine «Briefe über Religion» var det ogsaa den første publikumsindvending han maatte imøtegaa, at han var

«paa en gang kristen, darwinist og militarist».

Men det var baade hans fornøielse og hans natur at huse alle slags sterke synspunkter — selv om de kom i konflikt med hverandre. Han var i grunden kunstner mere end alt andet. Og den kunstneriske effekt blir desto større av en harmoni, naar den er rigtig dristig sammensat. En dristig sammensat harmoni, det var Friedrich Naumann.

Derfor har det til alle tider staat slikt brus omkring ham, hvor han end fór, og hvad han end forfegtet. Han var øieblikkets mand, som altid grep noget centralt, lekte med det, formet det, præget det tilslut med sin tendens, og sendte det som et skapende moment ind i utviklingen.

Selve ordet «standpunkt» med dets forening av stillestaaen og knap plads var derfor ikke for ham. Han har i alle forhold utviklet sig i betydningen: vikle sig ut av det man hittil har været bundet av. Der var ikke spor av prest eller teolog tilbake hos ham nu — og han begyndte likevel ved datidens konservative elite-universitet, Erlangen. Det er heller ikke godt at vite hvor meget der var igjen av den sociale smaakaarsmand fra fabrikdistriktene i Sachsen, da han en stund var storpolitikens største profet. Han har altid latt sine partidannelser bak sig som en avlagt ham, — ikke fordi han var lei dem eller brøt med dem, men fordi noget nyt var vokset ut indenfra hos ham selv.

Det fabelagtige ved Friedrich Naumann var netop evnen til at skifte stof og dog altid beholde sin egen form. Det blivende ved ham var formen; den var hans karakter.

Men form er her ikke noget ydre. Det var sit eget liv han la i formen, den blev næret fra hans hjerte. Derfor hadde han altid den charme som henriver ved noget meget dypere end det blot ydre.

Han var «kein glatt geschrieben Buch», men det skal ikke være mange i Europa som saa glat som han kunde skrive en bok om det vanskeligste emne. I begyndelsen var det teologiske og religiøse problemer han behandlet. Saa blev det sociale. Han tok industrialismen op i sit personliv. Og hans mange reiser — den første var til Palæstina — fødte reisebeskrivelser som blev politiske lyskastere.

Det er bare indenfor en rik personlighets livskunst at saa mange og saa forskjelligartede emner kan møtes i vore dage, handelsviden og teologi, «Heimatkunst» og verdenspolitik. Han var et lysende fænomen i sin samtid.

Det tragiske ved hans liv og hans gjerning ligger i det øieblikksbundne. Han pløiet ikke bølgerne, skjønt han altid var paa høide med dem. Derfor blev han ikke fører. Selv nu det sidste aar da han var nærmere denne rolle end nogen sinde, efter dannelsen av det store demokratiske parti, turde de ikke la ham staa i spidsen.

Paa en maate kom han gjennem revolutionen hjem til sin fortid, baade kirkelig og socialt. Da det bruste op til en kirkekamp med de yderste socialister, var han en god forpostfigur for demokratene. Hans hjertelag for kirken blusset da den blev saa uklokt og ufrit behandlet. Men heller ikke i dette blev han førende.

Han var en av dem som trodde at han reddet sig ut av usandhet og halvhet ved i sin tid aa for-

late kirkens tjeneste. Hvad tapte ikke han selv, hvad tapte ikke kirken, hvad tapte ikke hans folk ved dette! Og vandt sandheten noget?

Personlig var han et herlig menneske, en fest-intelligens. Han grep om ens hjerte, saa man holdt av ham.

Ogsaa hans fjerne norske venner kjender savn ved hans bortgang.

Eivind Berggrav.

Johan Herman Wessels Digte. Illustreret av *Th. Kittelsen.* Med en indledning av *Francis Bull.* (Gyldendal).

Wessels diktning har bevist sin udødelighet. Næsten hvert år kommer det en eller annen ny utgave av hans «Kierlighet uden Strømper» enten i Danmark eller Norge. At Holberg og Wessel leses i begge land og inngår som en vesentlig faktor i begge lands dannelse er bedre vidnesbyrd om eiendomsretten til dem enn mange ørkesløse debatter i avisene om deres nasjonalitet. De faktiske forhold kjenner vi alle, og vi trenger ikke slås om dem.

Kittelsens tegninger viser oss at Wessels humor og moderne norsk humor godt lar sig forene. Til utgaven har dr. philos. Francis Bull skrevet en klok og instruktiv innledning. Han understreker særlig likhetspunktene mellem Holberg og Wessel og mener å kunne si at Wessel «har fått kjærligheten til Holberg innpodet av sin far og er blitt lært op i gutteårene til å kunne Peder Paars nogenlunde utenat». Kittelsens tegninger og Bulls innledning gjør utgaven til den beste og morsomste av alle Wessel-utgaver.

Didrik Arup Seip.